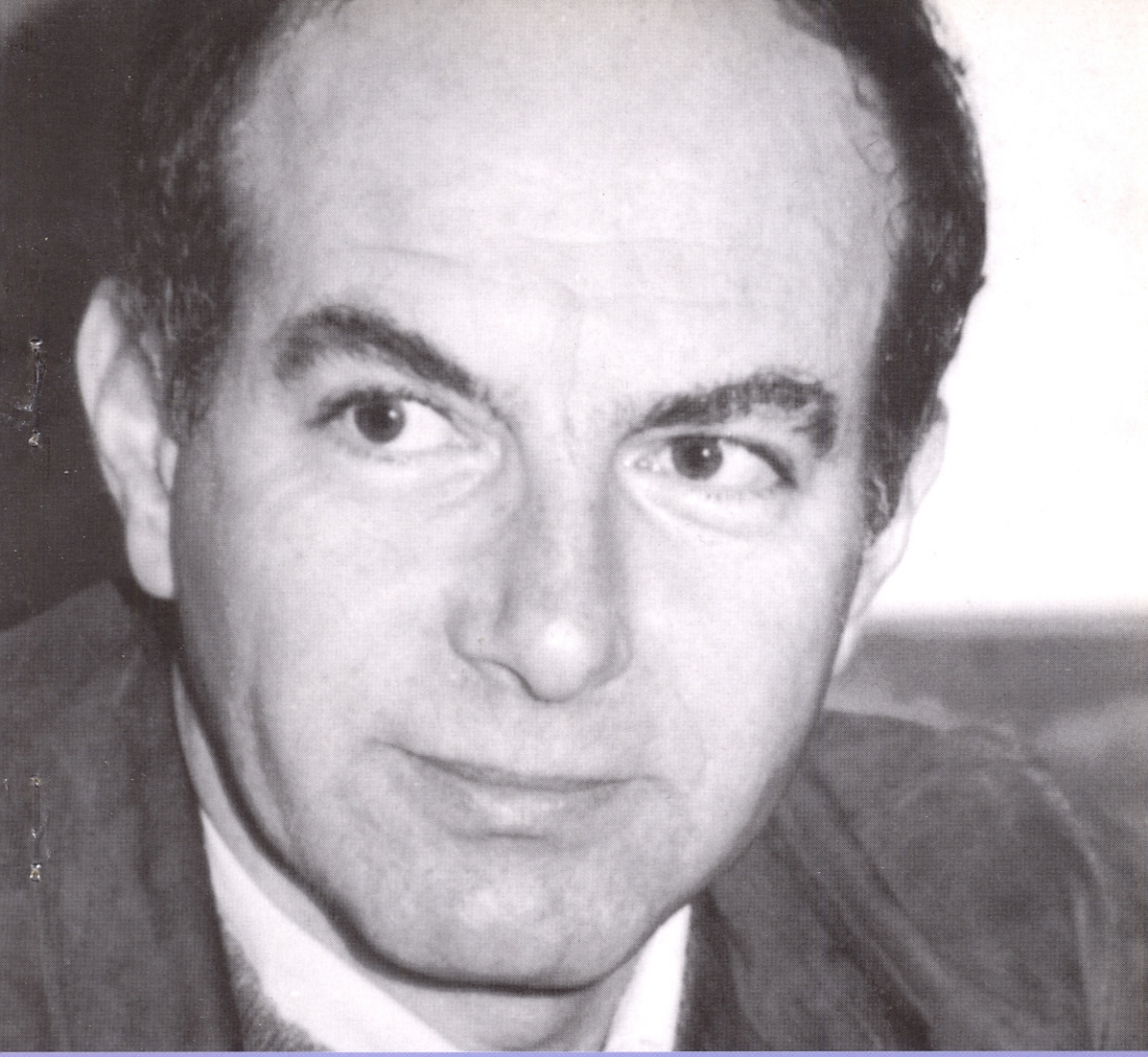

Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı

Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan

AYRI BASIM
OĞLAK YAYINLARI
İSTANBUL, 2006

Milli Şef'li Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)

MEHMET Ö. ALKAN*

Giriş: Tek-Parti Döneminde Seçimler Üzerine Notlar

Türkiye seçim olgusu ile Tanzimat döneminin hemen başında tanışmıştır. Yerel nitelikteki Muhassıl/Memleket seçimleri ilk doğrudan demokrasi uygulaması örneklerindendir. İlk genel seçimler ise 1876 yılı sonunda başlamış, 1877 baharında tamamlanmıştır. İkinci genel seçimler de yine 1877 sonbaharında yapılmıştır. Yaklaşık 31 yıllık aradan sonra 3. genel seçimler 1908 yılında yapılmış, bunu 1912, 1914 ve 1919 seçimleri izlemiştir. Böylece 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM'ne kadar Osmanlı Döneminde toplam 6 genel seçim yaşanmıştır.

Türkiye'nin Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın en temel özelliklerinden biri, hiç kuşkusuz, bir varolma mücadelesinin verildiği sırada Ankara'da seçime ve temsile dayalı bir parlamento açılmasıdır. Dünya tarihinde eşine az rastlanır bir şekilde iki farklı seçimle gelen temsilcilerden oluşan TBMM en zor günlerde bile açık kalmış, Kurtuluş Savaşı; askeri, siyasi ve diplomatik mücadele TBMM aracılığı ile yürütülmüştür.

Osmanlı döneminde Tanzimat ile başlayan, siyasal hayat ve kültürün bir parçası haline gelen seçim ve parlamento, 30 yıllık otoriter II. Abdülhamid dönemi parantezinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) tarafından kutsanan kurumlar haline gelmiştir. İTC'nin başlıca siyasal amaçlarından biri *Kanun-i Esasi*'yi yani anayasayı yeniden yürürlüğe koymak, diğeri ise parlamentonun tekrar açılmasını sağlamaktır. İTC, II. Meşrutiyet döneminde, her ne kadar yeni bir otoriter rejim kurarak, ilk tek-partili meşrutiyet deneyiminin yaşanmasına sebep

---

* Yard. Doç. Dr., İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı.

olduysa da, ders kitaplarına kadar girecek şekilde, meşrutiyetin, seçimin, anayasanın ve parlamentonun siyasal kültürün bir parçası olarak yerleşmesine de gayret etmiştir. Ancak İTC kendi meşruluğunu ve otoritesini seçim, temsil ve parlamento aracılığı ile sağlamaya çalışırken baskıcı yöntemleri kullanmaktan da çekinmemiştir.

Sanırız Türkiye tarihinin varolma bağlamında en kritik evresi 1918-1922 yıllarıdır. Tarihte siyasal açıdan bu dönem kadar kritik bir başka evrenin olduğunu söylemek güçtür. Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesini öngören ilk anlaşma olan Mondros Mütarekesi dönem Osmanlı insanında tarifi güç bir umutsuzluk duygusu yaratmıştır. İşgallerin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan örgütlenme refleksinin, seçime, temsile ve göreli bir demokrasiye dayalı olması ise yine ender rastlanacak bir özelliktir.[1] Bu birkaç bakımdan önemlidir. Birincisi yerel cemiyetlerin/örgütlerin büyük bir çoğunluğu, kendi bölgelerinde siyasal temsile, seçime ve ortak karar almaya dayalı örgütlenmeler gerçekleştirmişlerdir. Merkezi siyasal iktidar ve otoritenin teslimiyetçi bir politika izlediği, daha doğru bir ifade ile siyasal bir kaos, iktidar/otorite boşluğu yaşandığı bir sırada yerel düzeyde yaşanan örgütlenmeler siyasal kültürün kendiliğindenliği açısından ciddi olarak üzerinde durulması gereken örneklerdir. Başta işgal bölgelerinde olmak üzere ortaya çıkan 40'a yakın yerel kongrenin (örgütlenmelerin) varlığı, hem Kurtuluş Savaşı'nın hem de Cumhuriyet'in ardındaki sivil toplumun ve birikimin ciddi bir göstergesidir. Bu dağınık yerel örgütlenmelerin Mustafa Kemal'in önderliğini yaptığı kadro tarafından ulusal bir amaç etrafında toplanması gayreti ikinci önemli aşamadır. Süreç boyunca temsil ve seçim kurumuna her düzeyde ve aşamada önem verilmiştir. Üçüncü olarak mücadelenin meşru bir zeminde yürütülmesi kaygısından kaynaklanan bir şekilde ilk önce 1919 yılında son Osmanlı Meclis-i Mebusanı için seçim yapılması ve Meclis'in açılması için gayret gösterilmiştir. Seçimlerin yapılmasını başaran Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mücadelesine son Osmanlı Meclisi içinde de devam etmiştir. Meclis'in işgalciler tarafından kapatılması ardından da mücadelenin yine meşru bir zeminde seçime ve temsile dayalı bir parlamento ile devamı için 23 Nisan 1920'de Ankara'da BMM'nin açılması sağlanmıştır.

Bu süreç, üzerinde önemle durulması gereken, ancak şimdiye kadar ihmal edilmiş olan bir sivil toplum birikimine ve siyasal kültüre işaret etmektedir. İzleyen yıllarda da seçimlerin düzenli olarak yapıldığı, CHP'nin meşruiyet kaynağı olarak gördüğü seçimleri oldukça önemsediği, hatta "kutsal" bir hale büründürdüğü görülecektir. Bu siyasal meşruiyet kaygısı ve devralınmış siyasal kültür birikimi nedeniyle tek-parti dönemi boyunca seçim yapılmaması da her halde düşünülemezdi.

Türkiye'de 1839'dan beri 1957 seçimleri dâhil çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Ancak 1877-1943 arasında seçimler iki dereceli, 1946'dan günümüze ka-

---

1 Kongrelerle ilgili ilk ve ayrıntılı çalışma için bkz. Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları 1918-1920*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.

dar tek dereceli seçimlerdir. 1961'den 2002'ye kendi aralarında çeşitli farklılıklar göstermekle birlikte tek dereceli oransal (nispi) temsil sistemi uygulanmıştır.[2] Yine Türkiye'de 1877'den 1943'e kadar (1943 seçimleri dâhil fakat 23 Nisan 1920'deki Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını sağlayan seçimler hariç[3]), iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır.

Çok partili siyasal yaşama geçinceye kadar Türkiye'de yapılan genel seçimler dört yılda bir düzenli şekilde (1923, 1927, 1931, 1935, 1939, 1943) ve iki dereceli olarak yapılmıştır. Seçim bölgeleri il olarak belirlenmiştir. Seçim dönemine girildiğinde önce, illerin çıkaracağı milletvekili sayısı ile ikinci seçmenlerin (müntehib-i sani) sayısı belirlenir ve seçmen listeleri düzenlenirdi. CHP'nin il yönetim kurulları ise ikinci seçmen listesini hazırlardı. Birinci seçmenler, iki haftalık süre içinde ikinci seçmenleri seçerler ve seçilen bu ikinci seçmenler de milletvekili adaylarına oy verirlerdi. Milletvekili adayı olmak için ise istek Parti merkezine bildirilirdi. Başvurular, Parti Divanında değerlendirilerek milletvekili aday listeleri ikinci seçmenlerin tercihine sunulurdu. Seçimler genel oy hakkının öngördüğü ilke üzerine "gizli oy, açık tasnif" olarak değil, "açık oy, gizli tasnif" esasına göre yapılırdı.

Tek-parti dönemi boyunca da uygulanan iki dereceli seçim sisteminde, birinci seçmenler ikinci seçmenleri, ikinci seçmenler de milletvekillerini seçerler. İki dereceli seçim sistemi, genel oya duyulan güvensizliği yansıtır. Genellikle halkın doğrudan milletvekili seçmesi için yeterli "olgunluğa" ulaşmadığı, dolayısıyla karar verirken hata yapabileceği düşünülür. Bu nedenle, önce genel oyla ikincil seçmenler seçilir. Ardından sayıları sınırlı ikinci seçmenler de milletve-

---

2 Bu konuda son yıllarda yayınlanan ayrıntılı bir çalışma için bkz. Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler*, Ankara, 2002.

3 Seçimler, bazı kaynaklarda yanlış olarak değerlendirildiği gibi iki dereceli yapılmamıştır. İlk anda iki dereceli izlenimi verse de, aslında tek dereceli, gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre yapılmıştır. Çünkü bu seçimlerde, müntehib-i evveller oy kullanmamış, dolayısıyla "müntehib-i sani" seçimi yapılmamıştır. Seçimlerde, seçim çevresi olarak livalar esas alınmış ve her livada beş mebus seçilmesi öngörülmüştür. Aslında yapılması tasarlanan seçim 1877 Mebusan Meclisi için yapılan seçimleri çağrıştırmaktadır. O dönemde de zaman darlığı nedeniyle, iki derece olması öngörülen seçimler aslında tek dereceli yapılmıştır. (Anımsanacağı üzere idare meclislerinin üyeleri müntehib-i sani olarak kabul edilmiş ve mebusları seçmişlerdi.) 1920 Meclisi için yapılan seçimler de aslında tek dereceli yapılacaktır. Zira her liva bir seçim çevresi olarak kabul edildikten sonra, tıpkı 1877 seçimlerine benzer bir şekilde, müntehib-i saniler liva merkezinde toplanarak seçim yapacaklardır. Her livada mebusları seçmek için oluşturulacak meclise, çağrılacak üyeler şunlardır: 1) O livanın kazalarından çağırılacak müntehib-i saniler 2) O liva merkezinden çağırılacak müntehib-i saniler 3) Liva idare ve belediye meclisleri üyeleri 4) Liva ve vilayet merkezi Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti üyeleri, 5) Vilayet İdare Meclisi ile vilayet merkezi belediye meclisi üyeleri 6) vilayet merkezi, kaza merkezi ve merkez bağlı kazaların müntehib-i sanileri. Bu üyeler liva merkezinde, aynı günde ve aynı celsede mebus seçimini yapacaklardır. Seçimlerde her fırka, zümre ve cemiyet tarafından aday gösterilmesi serbest olduğu gibi her ferdin de bu "mukaddes mücadeleye" fiilen katılımı için müstakil olarak adaylık koyma hakkı vardır. Seçimler, 15 gün içinde, Ankara'da çoğunlukla toplanmasını sağlayacak şekilde tamamlanacaktır. Nutuk, Gazi Mustafa Kemal Tarafından Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara, 1927, s. 266.

killerini seçerler. Bu sistemin Türkiye'deki savunucuları birinci seçmenlerin milletvekillerini tanımadıkları için doğru tercih yapamayacaklarını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle birinci seçmenler, kendi çevrelerinde bildikleri, az çok tanıdıkları ikinci seçmenleri ve ikinci seçmenlerin de milletvekillerini seçmelerinin daha isabetli olacağını ileri sürmüşlerdir. Açıkça iki dereceli seçimleri, eğitim seviyesi düşük toplumların layık olduğu seçim sistemi olarak ifade etmişlerdir. Türkiye'de Tek-parti Dönemi boyunca tek dereceli seçim sistemine sıcak bakılmadığı görülür. İki dereceli seçim sistemi Osmanlı döneminde de pek tartışılmamıştır. Bizim görebildiğimiz kadarıyla Osmanlı dönemi boyunca iki dereceli seçimlere itiraz 1919 seçimleri öncesinde sosyalistlerden gelmiştir. İlk kez tek dereceli, eşit, gizli oy hakkını ve nispi seçim sistemini öneren ve savunanlar son Osmanlı Mebusan Meclisini belirleyen 1919 seçim sürecinde sosyalistler olmuşlardır.[4] Daha sonra BMM'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tartışılması sırasında iki dereceli seçim sisteminin değiştirilmesi de gündeme gelmiştir. Bazı mebuslar iki dereceli seçimlerin "*milli hâkimiyetin tecellisine*" olanak sağlamadığını açıkça belirtmişlerdir. Mecliste, Birinci Grup iki dereceli, İkinci Grup ise tek dereceli seçimleri savunmuşlardır.[5] Encümen ve Meclis'te yapılan tartışmalarda tek dereceli seçim usulünün kabul edilmesi yönünde öneriler olmuş, ama reddedilmiştir.

Tek-parti dönemi, adı üzerinde yalnızca tek bir partinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin faaliyette olduğu bir dönemdi. Klasik anlatımla, iki kez çok partili siyasal hayat denemesi olmuş, ama başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Tek-parti dönemi boyunca seçimlere siyasal kültür açısından özel bir önem verilmiş, yaygınlaştırılmaya, kurumlaştırılmaya çalışılmıştır. Hemen her seçimden sonra "Sandık Alayı" adı verilen bir tören düzenlenmiştir. Seçim dönemlerinde oy sandıkları bayraklar, halılar, çiçek ve dallarla süsleniyor ve bir kamyonun kasasına konuyordu. Kamyon, otomobiller, milli kıyafetler giydirilmiş okul çocukları ile esnaf cemiyetleri ve büyük bir halk kitlesi eşliğinde yola çıkarılıyor, "Hâkimiyet Milletindir" gibi dövizler taşınıyor ve caddelerden geçirilerek vilayete götürülüyordu. Öğrenciler, oy verme sürecine sandık başında tanık olsunlar diye, sınıflar halinde okullardan alınarak oy verme yerlerine taşınıyordu. Seçim propagandasına, rejimi meşrulaştırmaya yönelik olduğu düşünülerek 1931 seçimlerinden itibaren önem verilmiştir.[6] Seçim dönemlerinde ulusal ve yerel basından da yararlanıl-

---

4 "1-İki dereceli usul-i intihab burjuvaziye ve makam sahibi olanlara müfid olub işçi sınıflarının hukukunu siyanet edemediğinden usul-i hazır intihabı protesto ederek ilk Meclis-i Mebusana doğrudan doğruya müsavi ve gizli ve nisbi intihab usulünü kabul eden yeni bir kanun layihasının verilmesini taleb ederiz." İntihab İçin Amele İçtimaı" *Kurtuluş* No:3 (20 Teşrin-i Sani 1919) arka iç kapak.

5 Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma (1923-1945)* Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

6 Bu dönemle ilgili genel olarak şu kaynaklara bakılabilir. Ahmet Mitat, *Türkiye Cumhuriyetinde Hukuku Esasiye Hareketi 1920-1929* Sanayii Nefise Matbaası, İtanbul, 1929. Seçim hukuku için s. 39-42 için. Aynur Soydan, "Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Seçimler" *İktisat Dergisi* No:374 (Aralık 1997) s.74-80, Tuncer Baykara, "Atatürk ve Seçim" *Atatürk Araştırma*

mıştır. Sinemalarda kısa filmler gösteriliyor, radyodan konuşmalar yapılıyordu. "Halk hatip"leri meydanlarda "nutuk" atıyorlardı. Seçim dönemlerinde kentler süsleniyor, taklar kuruluyordu. Duvarlara propaganda afişleri yapıştırılıyor, caddelere bez afişler geriliyordu. Amaç seçimlerin bir şenlik havasında yaşanmasını sağlamak ve katılımı arttırmaktı.

1923 seçimleri İkinci Gurup olarak bilinen muhaliflerin tasfiye edilmesi, Birinci Gurup olarak bilinen Müdafaa-i Hukuk Gurubunun Halk Fırkası adıyla partileşmesine giden sürecin başlaması ve kadınların siyasal haklarının talebi açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. 1927 yılında da kadınların siyasal hakları geniş bir şekilde tartışılmış, bu konuda Kadınlar Birliği gerçekten övgüye değer faaliyetlerde bulunmuştur. 1931 seçimlerine damgasını vuran birinci olay Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshetmesi sonrasındaki gergin siyasal ortamda yapılmasıdır. İkinci olarak yaşanan dünya ekonomik bunalımının Türkiye'de ciddi bir şekilde hissedilmeye başlamasıdır. Özellikle nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan köylülerin yaşadığı rahatsızlık ve rejime duyulan güvenin azalmaya başladığının açığa çıkmaya başlamasıyla, köylülerin güvenini sağlamaya yönelik girişimler başlayacaktır. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk'ün "Köylü milletin efendisidir." cümlesini yine bu sıralarda söylediğini ve 1931 seçimlerinde ilk kez çiftçi/köylü milletvekili adaylarının seçim listelerine alındığını zikretmek gerekir. 1935 seçimleri iki bakımdan önem taşır. Bunlardan biri siyasal haklarını elde etmiş kadınların ilk kez genel seçimlere katılmasıdır. İkincisi ise gayrimüslim azınlıklardan milletvekili seçilmesidir. Kadınlar ilk kez 1935 genel seçiminde oy kullanmışlardır. Türkiye'de oransal olarak en çok kadın milletvekili tek-parti döneminde seçilmiştir. Parlamentoda 1935 yılında 17, 1939'da 16 ve 1943 yılında TBMM'de 16 kadın milletvekili bulunmaktadır.[7] 1939 ve 1943 seçimlerine aşağıda değineceğiz.

1939 Seçimleri ve "Milli Şef" İçin Güvenoyu!

Bilindiği üzere, Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatından sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildi. İnönü'nün cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden yaklaşık 1,5 ay sonra Meclis'teki boş mebusluklar için ara seçim yapılmış ve İstan-

---

Merkezi Dergisi No:12, Cilt:4, (Temmuz 1988) s. 645-649, A. Fuad Başgil, "Esas Teşkilat ve Siyasi Rejim" *Milletlerin Hukuki Hayatı Serisinden Türkiye* Üniversite Kitabevi, İstanbul, t.y. s. 23-28'de tek-parti dönemi seçim kanunu özlü bir şekilde açıklanmıştır. 1020-1946 TBMM seçim dönemleri için Hakkı Tarık Us-Refet Sezen; "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Seçim Dönemleri" *Aylık Ansiklopedi* Cilt:3 No:27 (Temmuz 1946) s. 838, Richard D. Rabinson, *The First Turkish Republic A Case Study in National Development* Harvard University Press, Cambridge, 1963, s. 65-92

7 Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992)* ve *Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1877-1920)*, TBMM Basımevi, Ankara, 1992, s. 149.

bul'dan Kazım Karabekir, Çankırı'dan Hüseyin Cahit Yalçın, Bolu'dan Fethi Okyar ve Burdur'dan Hasan Rıza Soyak seçilerek meclise girmişlerdir. Bu isimlerin belirlenmesi İnönü'nün bazı kırgınlıkları giderme çabasına bağlanır.[8]

Milli Şef döneminin[9] ilk genel seçimleri 1939 baharında yapılan erken genel seçimlerdir. Seçimler açısından yaşanan yeniliklerden biri, milletvekili adaylarının tespiti için, ilk kez, belirli seçim çevrelerinde ikinci seçmenlerle düzenlenen danışma toplantılarıdır. Bir bakıma halka yönetime katıldığı hissi verilmek istenmiştir. Eskisi gibi, çok az da olsa, yine müstakil adaylık için bir kota ayrılmıştır. İnönü, "katı" tek-parti rejiminde göreli bir yumuşama sağlama amacındadır. Bu dönemde yaşanan ikinci bir yenilik, muhalefet partisinin olmadığı bir ortamda, Meclis içinde "*murakabe*" sağlamak için "*müstakil grubun*" kurulmasına gidecek yolun açılmasıdır.

Vurgulanması gereken nokta, bir bakıma 1939 seçimlerinin Milli Şef İnönü açısından bir tür "*güvenoyu*" niteliği taşımasıdır. Atatürk'ün ölümünün ardından Meclis'in Cumhurbaşkanlığına seçtiği İnönü'nün -ki son günlerinde Atatürk'ün yanında değildi- halk katında nasıl karşılandığı bir soru işareti olarak kalmıştı. Biraz da bu soru işaretini gidermek için seçimler öne alınmış, seçim süresince CHP örgütü ülke çapında oldukça yoğun bir faaliyet göstererek hem ikinci seçmen (müntehip) hem de milletvekili (mebus) seçimine katılımın yüksek oranda olmasına gayret etmiştir. Öte yandan Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında önce bakanlar kuruluna, ardından bürokrasiye hâkim olan İnönü için üçüncü ve son aşama kendisine bağlı bir meclisin oluşturulmasıdır.

Son olarak belirtilmesi gereken konu, II. Dünya Savaşı'nın öncesinde, "Milli Şef"in toplumun büyük bir bölümü tarafından benimsenmiş bir lider olması, hem iç hem de dış siyaset açısından hayati bir konu olarak algılanmıştır.

Aslında Beşinci Meclisin süresi 31 Ekim 1939'da bitmesi gerekirken, Meclis 27 Şubat 1939'da son birleşimini yaparak erken seçim kararı almıştır.[10] Öngörülen seçim takvimine göre İkinci seçmen seçimi 15 Mart 1939 Çarşamba günü başlayacaktır. Oy verme süresi 5 gündür ve 21 Mart'a kadar devam edecektir. Milletvekili seçimleri ise 26 Mart Pazar günü yapılacaktır.

Erken seçim kararı, aynı gün bir telgrafla bütün vilayetlere bildirilmiş, ertesi gün (28 Şubat'ta) CHP teşkilatı müfettişliklerine talimat verilerek seçim hazırlıklarının başlaması emredilmiştir.[11] Bazı sürelerde kısıtlamaya gidilmekle bir-

---

8 Bu yorum için bkz. Kemal Zeki Geçosman, *Altın Yıllar*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1981, s. 279.

9 Bu konuda bkz. Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)* Kalite Matbaası, Ankara, 1974 ve Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1838-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.

10 Hakkı Tarık Us-Refet Sezen, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Seçim Dönemleri" *Aylık Ansiklopedi* Cilt:3 No:27 (Temmuz 1946) s. 838.

11 "CHP Genel Sekreterliği'nden Vali ve CHP Başkanlığına" No:1368 ve 28/1/1939 tarihli yazı *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: I, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 15.

likte[12] 4 Şubat tarihine kadar bitirilmesi gereken esas defterlerin bitirilemediği için, bütün illere çekilen bir telgrafla durumun hemen merkeze bildirilmesi,[13] biran önce esas defterlerin bitirilmesi ve 1934 yılında yapılan değişiklikler uyarınca illerin mebus sayısı ile ikinci seçmen sayılarının iletmesi istenir.[14]

Devlet-Halk Teması: *"Halk ile anlaşmak kolay değildir; fakat zaruridir."*

Tek-parti dönemindeki seçimlerde propagandanın ayrılmaz bir parçası durumundaki ulusal ve yerel basın seçimle birlikte faaliyete geçmiştir. CHP'li gazeteciler ve fıkra yazarları hem İnönü'yü hem de seçim faaliyetlerini öven yazılar yayınlamaya başlamakta gecikmezler. Daha Mart başında, Falih Rıfkı Atay, *Ulus* Gazetesi'nde halkla ilişki kurulmasının gereği ve önemi üzerinde durmakta, bu konuda İnönü'nün başlattığı "halkla temas" hareketini alkışlarken şu cümleleri yazar: "*Bizim partimizin kaynağı ve dayancı halktır. Bütün dâvamızı onun ihtiyaçları üzerine ayar etmişizdir. C.H.P. halktan gelen, halk ile yürüyen ve halk için işleyen bir organizmadır: onunla temasımızı kesmek, varlık sırrımızı ve hikmetimizi kaybetmek demektir. Halk terkedildiği zaman her türlü fesat ve telkine uğrayabilir. Bunlardan ne halkı, ne de onun zaaflarıyla oynayan demagogları mesul tutabiliriz: mesuliyet onu yalnız bırakanlardadır. Halk ile anlaşmak kolay değildir; fakat zaruridir...*"[15]

---

12 İntihabı Mebusan Kanununa göre esas defterlerin 8 gün içinde, yani 4 Şubat tarihine kadar hazırlanması, ardından da aynı Kanunun 12. maddesi uyarınca teftiş heyetlerinin defterler üzerindeki inceleme ve denetimlerini 10 Şubat akşamına kadar bitirmesi istenmiştir. Defterlerin askıya çıkarılması 15 gün olduğu için bu işlemin de 25 Şubat akşamına kadar tamamlanması istenir. Askı süresinin bitmesiyle, teftiş heyetlerinin listeler konusundaki itirazları kanunun öngördüğü 8 gün içinde değil, 4 gün içinde, yani 1 Mart günü bitirmesi emredilmiştir. Bunların ardından 5 gün içinde teftiş heyeti kararlarına itiraz ve konuyu mahkemenin tetkiki için de 8 gün gereklidir ve bu sürelerde indirim yapılamadığından bütün bu işlemlerin 14 Mart günü tamamlanması öngörülmüştür. Ertesi gün müntehibi sani seçimlerine başlanması ve 21 Mart Salı günü bitirilmesi planlanmıştır. Bkz. "CHP genel Sekreterliğinden Vali ve CHP Başkanlığına yazılan No:1369 ve 28 Ocak 1939 tarihli yazı "*Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: I, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 16-17

13 CHP Genel Sekreterliğinden Vali ve CHP Başkanlığına yazılan 1374 no ve 6/2/1939 tarihli yazı *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: I , Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 19.

14 CHP Genel Sekreterliğinden Vali ve CHP Başkanlığına yazılan 1375 no ve 7/2/1939 tarihli yazı *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: I, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 20-21.

15 Makalenin devamında şu cümleler yer alır: "*...Ancak bir defa onu inandırmak ve onun sağduyusuna, gönlüne nüfuz etmek mümkün olduktan sonra, köksüz münevverlerin gözünü yıldıran kapkara yığın, aydın ve uyanık, bir şuur ve iradeler kuvveti haline gelir...*

İsmet İnönü Cümhurreisi olduktan sonra, ilk işlerinden biri, Anadolu'nun bazı şimal bölgelerindeki köy ve kasaba halkı ile konuşmak olmuştur. Bu temastan hükümetçe ne kadar istifadeler edilmiş ol-

Gerçekten de İnönü, Mart başında İstanbul'a bir gezi düzenlemiş ve 7 Mart'ta, İstanbul Üniversitesi'ndeki konuşmasında üniversite gençliğine, İstanbullulara ve halka seslenmiştir. Halka hitaben yaptığı konuşmada birlik ve beraberlik ekseninde "nifaktan" uzak seçimin yapılmasının önemi üzerinde durmuştur.[16] Ancak vurguladığı asıl önemli konu, "halkçı bir idarenin" geliştirilebilmesi için adayların halkla temasını arttırmanın önemidir.[17] İnönü'nün konuşmasındaki gençlere yönelik sözleri de öne çıkarılmakla birlikte[18], asıl Milli Şef'in yeni tercihine, yani halkın yönetime katılmasına ilişkin sözleri öne çıkarılarak halkla devlet arasında bozulduğu düşünülen "münasebetin ıslahı" üzerinde durulmuştur.[19]

---

duğunu biliyoruz... Reisimiz şimdi de İstanbuldaki muhtelif iş, meslek ve sanat adamları ile konuşuyor. Bunun dahi neticesi, memleket menfaatleri lehine alınacak bir takım yeni tedbirler ilham etmek olacaktır... Herkesin her istediğini yapmak mümkün müdür? Şübhesiz hayır!... Halkın yüreğinden derdini duyuramamak, şikayetini dinletmemek kaygısını gidermek dahi bir kazançtır...
İsmet İnönü yalnız bir halk devleti reisinin vazifesini yapmıyor: bir halk partisinin bütün azalarına da, halk ile birlikte çalışmanın yollarını ve faydalarını öğretiyor." Falih Rıfkı Atay, "Halk ile Temaslar" *Ulus* (4 Mart 1939) aktaran *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 43.

16 Bu konuşmanın önemi üzerinde duran bir yazı için Burhan Belge, "Üniversite Nutku" *Ulus* (7 Mart 1939) aktaran *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 43-45.

17 *"Vatandaşlarım, bilirler ki, bir siyasî partinin yüksek idaresi tarafından, müntehiblere, namzed gösterilmesi tabiî bir şeydir. Bizim an'anemiz de böyledir. Bununla beraber, namzedlerin halkla temasını daha ziyade arttıracağız ve riyaset divanının takdiriyle Parti teşkilatının takdirini daha yakından birbiriyle temasa getirecek usulleri şimdiden tecrübe ve tekâmül ettireceğiz.*
Aziz Vatandaşlarım, halkçı bir idarenin bütün yüksek ve ileri tekâmülleri, siyasi hayatımızda mütemadiyen tahakkuk ettirilebilecektir. Milletin murakabesi, idare üzerinde hakiki ve fiili olmadıkça ve böyle olduğuna milletçe kanat edilmedikçe, halk idaresi vardır denilemez." "Reisicumhur İsmet İnönü İstanbul Üniversitesinde mühim bir nutuk söyledi" *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 16.

18 Peyami Safa, "İnönü ve Gençlik" *Cumhuriyet* (7 Mart 1939), Etem İzzet Benice, "Gençlik ve İnönü" *Son Telgraf* (7 Mart 1939), Nadir Nadi, "İnönü Gençlik Arasında" *Cumhuriyet* (7 Mart 1939), M. Zekeriya Sertel, "Milli Şefin nutku Karşısında" *Tan* (7 Mart 1939), Falih Rıfkı Atay, "Milli Şef ve Gençlik" *Ulus* (8 Mart 1939), Nasuhi Baydar, "Gençlik Arasında Şefi Dinlerken" *Ulus* (9 Mart 1939) aktaran *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 47,50-51, 52-54, 54-55, 55-56, 59-60.

19 Muhittin Birgen, *Son Posta*'da, İnönü'nün nutkundan yola çıkarak aynı konu üzerinde duracak ve "*...bugün noksanlarımız var. Mesela, halkla devlet arasındaki münasebetlerin ıslahı icabediyor. Halka memleket işlerinde fiili ve hakiki bir kontrol imkanı vermek ve halkta bu kanaati yerleştirmek lazımdır, diyen Devlet Reisimiz bizi cümhuriyetin ve halk idaresinin en mühim meselesi ile karşı karşıya getiriyor.*" diyecektir. Muhittin Birgen, "Devlet Reisimizin Dünkü Hitabeleri" *Son Posta* (7 Mart 1939) aktaran *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 45-47. Ahmet Ağaoğlu ise *İkdam*'da "milli murakabe" hakkındaki beyanlarının altını çizecektir Ahmet Ağaoğlu, "Yüksek ve Kıymetli Düsturlar" *İkdam* (7 Mart 1939) aktaran *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 47-48. Hüseyin Cahid Yalçın da *Yeni Sabah*'ta İnönü'nün deyindiği "halk ile temas" konusu üzerinde duracaktır. Hüseyin Cahit Yalçın, "Üniversite Nutku" *Yeni Sabah* (7 Mart 1939), Va-Nu, "İnönünün Dünkü Nutku" *Akşam* (7 Mart 1939), Hakkı Ocakoğlu, "En Büyük Kuvvetimiz" aktaran *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 49-50, 51-52, 58-59.

Seçim Propagandası ve Seçim Dövizleri/Sloganları

CHP, seçimlere verdiği önemin bir sonucu olarak seçimler süresince siyasal propaganda amacıyla kullanılmak üzere uzun bir döviz listesi hazırlamıştır. CHP Genel Sekreteri Erzurum Mebusu Dr. A. F. Tuzer imzası ile illerde vali ve CHP başkanlıklarına yollanan 1403 sayılı ve 9 Mart 1939 tarihli yazıda bu dövizlerin nasıl kullanılacağı da açıklanmış, listenin olanak olduğunca halka dinlettirilmesi veya okutturulması için gerekenlerin yapılması istenmiştir. Buna göre, listesi gönderilen dövizler, öncelikle illerdeki resmi gazete ve dergilerin uygun yerlerinde büyük harflerle yayınlanacaktır. Ayrıca hoparlör teşkilatı olan yerlerde bu liste sabah akşam kısım kısım okutulacaktır. Seçim süreci boyunca seçim sandıklarının bulunduğu meydanların uygun yerlerine iri harflerle kâğıt ve bez üzerine yazılarak asılacaktır.[20] Hazırlanan döviz listesi şöyledir:

♦ Milletler için en büyük kuvvet, her silahtan keskin her kudretten üstün en büyük kuvvet, kendi evlatları arasındaki birlik kuvvetidir. Bilhassa, nüfusları çok milletlerin henüz insaniyet ideali için istikrar bulmamış hırs siyasetleri karşısında, nüfusları daha az milletlerin başlıca dayandıkları kuvvet, kendi içlerindeki nifaksız beraberlik kudretidir. **İ. İnönü**

♦ Millet murakabesinin idare üzerinde hakiki ve fiili olduğuna milletçe kanaat edinilmedikçe Halk idaresi vardır denilemez. Bu kanaatı kuvvetlendirecek milletin seçimlerdeki reyleridir.

♦ Yeni seçimin başında memleketimizin haiz olduğu kıymet ve kudret göz kamaştıracak bir vaz'iyette bulunuyor.

♦ Cümhuriyet Halk Partisi idealleri Vatan ve Millet hizmetinde toplanır.

♦ Meb'us seçmek güneşten havadan faydalanmak gibi tabiî bir hak, memleketi müdafaa etmek kadar yüksek bir vazifedir. Vatandaş bu hakkını kullan, bu vazifeni yap.

♦ Memleketimiz Büyük Millet Meclisinin yeni seçiminin başında göz kamaştırıcı bir vaziyette bulunuyor. Türk Milleti Beynelmilel siyasetin yarın için beklenmedik hâdiseler hazırlaması ihtimali karşısında her türlü nifaktan masun ve müteneffir bir halde, kendine güvenir bir vaziyettedir. **İ. İnönü**

♦ Bugün istikrar bulmuş bir Millî varlıktan ve feyizli inkılâplarla teşekkül etmiş yeni cemiyetin emniyet ve huzurundan bahsedebilmemiz on beş senelik Atatürk idaresinin müsbet neticesi mümkün olmaktadır. **İ. İnönü**

♦ Milletin mürakabesi, idare üzerinde hakiki ve fiili olmadıkça ve böyle olduğuna Milletçe kanaat edilmedikçe Halk idaresi vardır denilemez. Onun için Büyük Millet Meclisinin vazife ifa etmesi en ufak bir tereddüde mahal vermiyecek selâbetle olacaktır. **İ. İnönü**

---

20 "Vali ve C.H.P. Başkanlığına" (Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği: 1403, Ankara: 9/3/1939) *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: VIII, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 167-172

♦ Cümhuriyet Halk Partisi, memleketin bütün menfaatlerini ve bütün evlâtlarını kucaklıyan bir siyasî ailedir.

♦ Cümhuriyet Türk Milletine Millî Devleti, ve yeni cemiyeti temin etti. Vatandaş onu kuvvetlendirmek, ilerletmek senin vazifendir.

♦ İnkılâbı seven onu korur. Koruyucu teşkilat Cümhuriyet Halk Partisidir.

♦ Bir Milletin Siyasî erginlik imtihan zamanları intihab günleridir.

♦ İnkılâpçı, İnkılâp partisinin kadrosunda yer alır.

♦ İnkılâbın mes'uliyetini yüklenen Cümhuriyet Halk Partisidir.

♦ Cümhuriyet Halk Partisinin tarihi Büyük Milli Zaferlerle doludur.

♦ Cümhuriyet Halk Partisi Halkın, Halk için ve Halk tarafından idaresini şiar edinmiştir.

♦ Cümhuriyet Halk Partisinin şiarı yapmak iktidarında olmadığı işlerle uyuşturucu ve oyalayıcı sözlerle Millete karşı gündelik siyaset takip etmek değil Türk Vatanını Milletini her cepheden lâyık olduğu mevkie çıkarmaktır.

♦ Türk Milletinin en ileri saflarında yer tutması Millî emelimizdir. Bu emeli tahakkuk ettirmek için lâik bir Devlet kuran, Millete müsbet ilim zihniyetini rehber olarak kabul eden Cümhuriyet Halk Partisidir.

♦ Büyük Millet Meclisi Milletin menfaat ve ideallerini hakikaten temsil eden bir millet hülâsası vazi'yet ve itiyadında bulunacaktır. **İ. İnönü**

♦ Türk Milleti her türlü nifak tesirinden uzak ve salim bir birlik ve beraberlik havası içinde kendini göstermektedir. **İ. İnönü**

♦ Vatandaş reyini kullanmayı ihmal eme, çünkü vereceğin reyle milletin siyasî kudretini kuracaksın.

♦ Cümhuriyet Halk Partisi Türk Milletinin kültür hususiyetini muhafaza etmeyi ve Türk Milletini muasır Milletler seviyesine çıkarmayı Yüksek hedef bilir.

♦ Türk vatanını az zamanda refaha eriştirmek Cümhuriyet Halk Partisinin ileri ülkülerinden biridir.

♦ Kanunlar önünde mutlak müsavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaata imtiyaz tanımayan ferleri Halktan ve Halkçı olarak kabul eden Cümhuriyet Halk Partisidir.

♦ Milletimizin büyük fedakarlıklarla elde ettiği inkılâp esaslarını muhafaza eden ve inkılâp prensiplerinin hiç birinden fedakârlık kabul etmeyen teşekkül Cümhuriyet Halk Partisidir.

♦ Devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip olarak kabul eden Cümhuriyet Halk Partisidir.

♦ Halka bağrını açan, gönlünü açan, onun derdini dinleyen tek rejim Cümhuriyet Halk Partisinin kurduğu Devlettir.

♦ Cümhuriyet Halk Partisi her zaman halkın Hükûmet işlerini murakabe etmesine ve dilekleriyle düşüncelerini arasız bildirmesine imkân veren en Demokrat bir rejimin ifadesidir.

♦ Türk kadınına da hürriyetini ve rey hakkını ilk veren Cümhuriyet Halk Partisidir.

♦ Milletimizin birlik kudreti, çok kuvvetli ve çok ümitlidir. Vatandaş meb'us seçiminde vereceğin reyle bu hakikati bir kerre daha ispat edeceksin.

♦ Cümhuriyet Halk Partisi umdelerinin isabet ve muvaffakiyet sırrı, Büyük Türk Milletinin temayüllerini ve ihtiyaçlarını hakkiyle bulmaktaki isabeti kadar Türk Milletinin hayatiyet ve kudretindeki hazineyi de lâyıkiyle takdir edebilmedeki kifayetidir.

♦ Cümhuriyet Halk Partisi yapmak iktidarında olmadığı ileri uyuşturucu oyalayıcı sözlerle yaparız diye Millete karşı gündelik siyaset takip etek şiarı Cümhuriyet Halk Partisinin reddettiği şeydir.

♦ Ulusa hizmet yolunda bütün varlığı ile çalışmak Cümhuriyet Halk Partisinin üyelerinin bozulmaz andıdır.

♦ İrade ve hakimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve Hâkimiyetin, Devletin Vatandaşa, Vatandaşın Devlete karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda kullanması Cümhuriyet Halk Partisinin büyük esasıdır.

Seçimler: *"intihabın kudsiyet ve ciddiyetiyle mütenasip yayınlar yapılması"*

İnönü'nün seçim süreci öncesinde ipuçlarını verdiği değişiklikler yavaş yavaş açıklığa kavuşmaya başlayacaktır. Milletvekili adaylarının belirlenmesi yetkisi "*Büyük Millet Meclisi azalıkları seçimini idare etmek ve Partinin meb'us namzedlerini kararlaştırmak hak ve salâhiyeti Parti riyaset divanına ve namzedlerini ilân salâhiyeti de münhasıran Partinin değişmez genel başkanına ait*" olmakla birlikte, milletvekili adaylarının belirlenmesi için ilk kez ikinci seçmenlerle danışma toplantıları yapılması ve bazı seçim çevrelerinde listelerin hazırlanmasında ikinci seçmenlere inisiyatif tanınması kararlaştırılmıştır.

Ancak daha öncesinde ikinci seçmenlerin belirlenmesinde titizlik gösterilecektir. Bu amaçla illere "Müntehibisani Yoklama Talimatnamesi" gönderilerek, vilayet idare heyetlerine ikinci seçmen listeleri üzerinde değişiklik yapma yetkisi tanınmıştır. Ayrıca ikinci seçmenlerin partili olmaları, "*parti prensiplerine sadık ve parti disiplinine riayetkar olanlar*" arasından belirlenmeleri" istenmiştir.[21] Alı-

---

21 CHP merkezi, vilayetlere gönderdiği yazıda şunlar yazılıdır: "*1-İntihab yoklama talimatnamesinin ikinci maddesi mucibince Mebus intihabına esas olan müntehibisani seçimlerinde yoklama yapmak mecburidir... Talimatnamede yalnız müntehibisani intihabları için yapılan yoklamalara mahsus olmak üzere Parti vilayet idare heyetlerine yoklama neticelerini gösteren listeler üzerinde lüzum gördükleri değişiklikleri yapmak salahiyetini vermiştir. Mebus intihabı gibi hayati bir ehemmiyeti haiz olan bir intihaba esas teşkil eden müntehibisani intihabatının neticesinden mesul olan vilayet idare heyetlerinin bu işe mahsus salahiyetlerini artırmak ve yoklama listelerinde itimada layık görmedikleri her hangi bir şahsı değiştirerek yerine itimada layık bir zatı koyabilmeleri temin edilmektedir. 2-Müntehibisani intihabının Mebus intihabı üzerindeki tesiri mutlak ve malum olduğuna göre yoklamalarda müntehibisani olarak seçilecek arkadaşların behemahal Partili olması, Parti prensiplerine sadık ve Par-*

nan önlemler ve sürecin hızlandırılması ile ikinci seçmen seçimi öngörülen 15 Mart tarihinde başlayacaktır. Seçimlerin başlamasından iki gün önce parti merkezlerine gönderilen bir yazı ile halkın seçimlerle yakından ilgilenmesini ve seçimlere "kâmilen" denilecek derecede katılımlarını sağlamak için bütün önlemlerin alınması emredilmiştir. Ayrıca seçimler süresince "*Cümhuriyet rejiminin millet ve memleket için meydana getirdiği müspet işleri ve neticeleri vatandaşların gözü önüne tekrar koymak*" için faaliyet gösterilmesi istenmiştir.

Seçim süresince gazetelerin her gün partinin prensiplerinin ve tespit edilip gönderilen -yukarıda değindiğimiz- dövizlerin iri puntolarla yazılması istenmiştir. Son olarak her bakanlığın parti programında kendilerine düşen görevleri yerine getirdikleri konusunda hazırladığı makalelerin gazetelerde sırasıyla yayınlanması emredilmiştir. Hazırlanacak makalelere örnek olması amacıyla "*Cümhuriyet Devrinde Demiryolu Siyasetimiz ve Onun Meşkûr Neticeleri*" başlıklı bir makale de yazıya eklenmiş ve ayrıca "*intihabın kudsiyet ve ciddiyetiyle mütenasip*" yayınların yapılması isteği tekrarlanmıştır.[22] Seçimlerin başlamasından bir gün önce de, 1931'de kurulan Halk Hatipleri Teşkilatı'na bağlı halk hatiplerinin seçim günüyle birlikte hitabe ve konferanslara başlamaları, seçim süresince parti ve halkevi binalarının bayraklarla donatılması emredilmiştir.[23] CHP, milletvekili seçimlerinden önce "saylav seçimi masraflarına yardımcı olmak üzere" her ile belirli bir miktar para yollayacaktır.[24]

Daha ikinci müntehiblerin seçiminden önce yurdun her yerinde hummalı bir seçim faaliyeti başlamıştır. Resmi bir açıklamada şu ifade yer alır: "*Yurdun her yerinde intihap faaliyeti büyük hararet, alaka ve neşe ile devam etmektedir. Bütün vilayetler gazete, mecmua gibi neşir vasıtalarında intihabın devamı müddetince bu hususta neşriyatta bulunacakları gibi bu akşamdan (14 Mart) itibaren şehir ve kasabalarımızdaki bütün parti ve halkevi merkezleri donatılmış hoparlörle ile aynı zamanda halk hatipleri ve diğer vasıtalardan da faydalanarak Cümhuriyet Halk Partisi prensipleri ve*

---

ti disiplinine riayetkar olması şarttır. Teşkilatımızda faal vazife almış ve bu sebeple tecrübe edinmiş arkadaşlara müntehibisani yoklamalarında geniş bir surette yer verilmelidir." CHP Genel Sekreterliğinden Vali ve CHP Başkanlıklarına, Umumî Müfettişlere yazılan 1381 no ve 13/2/1939 tarihli yazı *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: I, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 22-23.

22 CHP Genel Sekreterliği 1404 no ve 11/3/1939 tarihli yazı *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: I, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 25-28.

23 CHP Genel Sekreterliğinden 1406 no ve 14/3/1939 tarihli yazı *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: I, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 29.

24 CHP Genel Sekreterliği 1408 no ve 20/3/1939 tarihli yazı *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: XII, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 183.

inkılâp esasları ve bu intihabın memleket ve millet için haiz bulunduğu kıymet ve mana hakkında söz ve yazı ile neşriyata başlamışlardır."[25]

Seçimin başlamasıyla Anadolu Ajansı'ndan gazetelere yansıyan haberlerde seçimlerin büyük bir coşku ile geçmekte olduğu, âdeta bir bayram havası yaşandığı, halkın bayraklarla, milli marşlar söyleyerek seçim sandıklarının başına koştukları, köylülerin, birçok yerde hava muhalefetine rağmen, davul zurnalar eşliğinde ve kafileler halinde seçim vazifelerini ifa ettikleri, "*her intihab dairesindeki vatandaşların milli şuurun izini tam ve kamil bir şekilde izhar etmekte oldukları*" haberleri sıklıkla yeralır. Haberlerin bir diğer özelliği seçime katılma oranının %90'ın üzerinde olduğu ve CHP adaylarının ittifakla seçilmekte olduklarıdır.

Seçmenlerle Danışma (İstişare) Toplantıları Ya da "*Sandalyenin Altına Kundak Koymak!*"

Seçimlerde milletvekili adayı olmak için başvuruların 4.500'ü geçmesi, halkta bu konuda bir heyecan oluştuğunun göstergesi olarak yorumlanır.[26] Halktaki bu heyecana karşılık dönemin siyasal elitinin Milli Şef'in öngördüğü istişare (danışma) toplantılarından pek de hoşnut olmadığı anlaşılmaktadır. Bu uygulamayı "*sandalye altına kundak koymak*" olarak niteleyenler bile vardır. Sonuçta değişiklik uygulamaya konmuş ve milletvekili seçimlerinden 4 gün önce, 22 Mart'ta, 28 ilde, ilk kez "ikinci müntehiblerle istişare toplantıları" düzenlenmiştir. Kastamonu Valisi Avni Doğan, bu yeni uygulamanın fikir babası olduğunu anılarında yazmaktadır. İsmet İnönü'nün kendisine yönelttiği "*Bütün yurtta yeni bir hamle ve hareket yaratmak için muayyen bir düşüncen var mı?*" sorusuna Avni Doğan şu yanıtı vermiştir:

"*Bu hususta ilk hatırıma gelen şey, milletvekili seçimini, seçmen için daha uygun görülecek bir düzene koymaktır. Parti, mahallinin fikrini almaksızın aday gösteriyor. Bir ömür boyunca Ayan üyeliği gibi bir şey.. Bazen o kadar yanlışlıklar yapılmaktadır ki, mesela, vilayetin belediye ve umumi meclis seçimlerinde adaylığını koyduğu halde bir tek rey alamayan bir zat, bir kaç hafta sonra Halk Partisi'nin milletvekili adayı oluveriyor. İlk hamlede, yapılması kolay bir tertip şöyle olabilir: Parti divanı milletvekili sayısı kadar aday gösterir, buna, mahallindeki teşkilat ve müesseselerce seçilen iki misli aday ilave edilir. Hiç olmazsa bir milletvekilliği için üç misli aday arasında en iyilerinin seçilmesi mümkün olur... İsmet İnönü, bu görüşümü beğenmişlerdi. Milletvekili seçiminde on dokuz ilde üç misli aday çarpıştılar. [28 ilde olacak!] O günlerde Ankara'ya gitmiştim. Meclis koridorlarında rastladığım eski arkadaşlarımın ağır sitemlerine uğradım. Bana şöyle diyorlardı.*

---

25 *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 6.

26 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1838-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 218.

"Yahu, sen Meclis'te uzun müddet kaldın. Bu deneme usulünü nereden çıkardın? Bu, hepimizin sandalyesinin altına kundak koymak değil de, nedir?"[27]

İstişare toplantıları konusunda CHP Başkan vekili Refik Saydam ile ve Genel Sekreter Dr. Fikri Tüzer'in ikinci seçmenlere hitaben yaptıkları ortak duyuruda milletvekili belirleme hak ve yetkisinin Parti başkanlık divanı ile Genel Başkan'a ait olduğu, bununla birlikte ikinci seçmenlerle danışma toplantıları düzenlenmesine karar verildiği belirtilerek şu ifadeler kullanılır:

"Milletin siyasî hayatında ilk defa tatbik edilen bu usul genbaşkurun bütün partilere [partililere] olan muhabbet ve itimadının bir ifadesi olmakla beraber bundan husule gelecek bir neticenin de bütün milletimizce partimiz mensublarının siyasî rüşd ve olgunluklarına bir misal telakki edileceğini de dikkat gözü önünde bulundurmalıyız. Bu sebeple istişare reylerimizi kullanırken her türlü şahsî ve rejiyonalist hislerden uzak kalmayı ve reylerimizin sadece kalb ve kafalarımızın mahsulü olmasına dikkat etmeyi kutsî ve millî bir vazife olarak telâkki etmemiz gereklidir. Bunun içindir ki, neticenin siyasî rüşdünü ve olgunluğunu ıspat etmiş bir partili zümrenin mahsulü olacağına şimdiden itimad etmekteyiz."[28]

İstişare toplantıları, kış dolayısıyla, ulaşım açısından elverişli, iletişim kurulması kolay olan ve adaylık başvurularının çok olduğu yerlerde yapılmıştır. Bu iller Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Edirne, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Isparta,

---

27 Avni Doğan, *Kuruluş, Kurtuluş ve Sonrası* Dünya Yayınları, İstanbul, 1964, s. 231-233.

28 "*CHP Genel Başkan Vekilinin ve Genel Sekreterin İkinci Müntehiblere Beyannamesi: Partimiz sayın ikinci müntehibleri, Bilirsiniz ki Cümhuriyet Halk Partisi mevzuatına göre Partiyi ilgilendiren bütün işler lüzum gördüğü kararları almak, Büyük Millet Meclisi azalıkları seçimini idare etmek ve Partinin meb'us namzedlerini kararlaştırmak hak ve salâhiyeti Parti riyaset divanına ve namzedlerini ilân salâhiyeti de münhasıran Partinin değişmez genel başkanına aittir. Gene bu mevzuta göre Parti riyaset divanın vereceği kararlara bütün Parti üyeleri kayıdsız ve şartsız olarak itaate mecburdur. Partimizin an'anesi de böyledir. Ancak, Partimizin değişmez Genel Başkanı Milli Şef İnönü, Türk Milletinin siyasi hayatında halkçı bir idarenin bütün yüksek ve ileri tekâmüllerini tahakkuk ettirmeyi ve devlet idaresi üzerinde milletin murakabesini en mütekamil bir hale getirmeyi millet hizmetinde takib edecekleri siyasetin ilk ve ana düsturu olarak ele almışlar ve milli hakimiyetin hakiki ve yegâne mümessili olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin tam bir millet hulâsası kudret ve manzarasiyle millet huzuruna çıkması lüzumunu her fırsatta ilân ve ifade buyurmuşlardır. İşte bu maksadladır ki, genbaşkur Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu intihab devresi için partinin meb'us namzedlerini tesbit ve ilan etmeden önce memleketin birçok kısımlarında partili ikinci müntehiblerle temas etmeyi ve müntehiblerle riyaset divanının görüşlerini karşılaştırma[k] üzere doğrudan doğruya ikinci müntehiblerle bir istişare yapmayı kararlaştırmıştır. Milletin siyasî hayatında ilk defa tatbik edilen bu usul genbaşkurun bütün partilere [partililere] olan muhabbet ve itimadının bir ifadesi olmakla beraber bundan husule gelecek bir neticenin de bütün milletimizce partimiz mensublarının siyasî rüşd ve olgunluklarına bir misal telakki edileceğini de dikkat gözü önünde bulundurmalıyız. Bu sebeple istişare reylerimizi kullanırken her tülü şahsî ve rejiyonalist hislerden uzak kalmayı ve reylerimizin sadece kalb ve kafalarımızın mahsulü olmasına dikkat etmeyi kutsî ve millî bir vazife olarak telâkki etmemiz gereklidir. Bunun içindir ki, neticenin siyasî rüşdünü ve olgunluğunu ıspat etmiş bir partili zümrenin mahsulü olacağına şimdiden itimad etmekteyiz. Bu istişarenin hangi usul ve şartlarla yapıldığına ait talimat bağlı olarak sunulmuştur. Muvaffakıyyet diler sevgi ve saygılarımızı sunarız."* CHP Başkan Vekili Refik Saydam, CHP Genel Sekreteri Dr. Fikri Tuzer, *Ayın Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 21-22.

Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş ve Samsun olmak üzere 28 ildir.

İstişare toplantılarında ikinci seçmenlere o ilde mebusluk için başvuranların listesi verilmiştir. Örneğin İstanbul'da mebus olmak için başvuran 141 kişi bulunmaktadır.[29] İkinci seçmenlerden istenen ise, kendilerine verilen bu aday listelerinden, o ilin çıkaracağı mebus sayısının iki katı kadar kişiyi işaretlemeleridir. Örneğin İstanbul'un çıkaracağı mebus sayısı 17'dir. İkinci seçmenler istişare toplantısında 34 adayın ismini işaretlemişlerdir. Daha sonra oylama sonucu elde edilen mebus sayısının iki katını içeren liste Milli Şef İnönü'ye ulaştırılacaktır. İnönü de CHP Parti Divanı'nı[30] toplayacak, son söz hakkı kendisinde olmak üzere milletvekili adaylarının sayısını o ilin çıkaracağı kadar milletvekili sayısına indirecektir. Yine İstanbul için örnek vermek gerekirse, ikinci seçmenlerin oylarıyla ortaya çıkan 34 kişilik liste, İnönü başkanlığındaki Parti Divanı'nda tekrar 17 kişilik bir aday listesi haline getirilmiştir.

İstanbul'da Hüseyin Cahit Yalçın, *Yeni Sabah*'a yeni açılımlarla ilgili yazdığı bir yazıda şunları söyler:

"*Halk hâkimiyetinin esaslarının fiile çıkarılmasındaki bu mesut teşebbüs doğrudan doğruya Büyük Şef muhterem İsmet İnönü'den geliyor... Türkiye'de milli hakimiyet rejimi henüz bir ideal halindedir. Bunu hep biliyoruz. Fakat bir memleket bir üniversite kürsüsünden neşir edilen bilgiler, mücerret fikirler dairesinde maatteessüf idare edilemiyor. Nazariyatla tatbikat arasında bizzarure bir fark kalıyor. Bunu inkar ederek akide ve mezheplere şiddetle bağlı bir taassup ile iş görmeğe kalkmak bir milletin hayatını muhakkak bir hayali sükuta bir yese ve felakete sürüklemek olacağı tecrübelerle sabittir.*

Bizde tatbik edilen milli hâkimiyet rejimi nazariye itibariyle noksanları haizdir. Fakat muhterem İsmet İnönü'nün son verdiği kararla, intihabat usulünde ihdas ettiği yenilikle sabit oluyor ki bu noksanlar tahakküm hırslarını hâkimi mutlak bir diktatörlü-

---

29 Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul'daki "İstişare" toplantısını şöyle anlatır: "*İstanbul için namzetliklerini koymak isteyen 141 zatın ismini havi olan liste İstanbul müntehibi sanilerine tebliğ olundu. İstanbul'dan 17 mebus seçilecektir. İstanbul müntehibi sanileri bu 141 namzet içinden bir tefrik ameliyesi yaparak çıkacak mebusların iki misli nisbetinde namzet gösterdiler. Bu istişare neticeleri taraftan Büyük Şefe arzolunarak mebus namzetleri kararlaştırılacaktır. Müntehibi saniler bu tefrik ameliyesini tam bir vicdan serbestisi ile yaptık. Mahdut bir daire dahilinde olsa da, milletin bize tevdi ettiği vazifede kendi vicdani kanaatimize göre bir seçme vazifesi ifa ettik. Bu usul halkı siyasi hayata, intihabata alâkadar etmek için yegane çaredir. Millet Cümhuriyet Halk Partisine ve Büyük Şefe beslediği emniyet ve hürmet dolayısıyla onun tarafından gösterilen namzetlere reyini veriyordu. Fakat milli hakimiyet rejimi sırf bir hürmet ve tasvip eseri izhar etmekten ibaret saymak onu anlamamak olurdu. Şimdi ilk defa olarak müntehibi sanilere kendilerine tahsis edilen sahada propaganda, emir, teşvik, gibi amillerden uzak bir halde vicdanlarıyla başbaşa reylerini kullanıyorlar.*" [Hüseyin Cahit Yalçın; İntihabatta Yeni Bir İnkişaf Devresi" *Yeni Sabah* (23 Mart 1939)] Aktr. *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 63-64.

30 Parti Divanı, 1935 CHF Tüzüğüne göre, Genel başkan, Parti Genel başkan vekili ve genel sekreterden oluşan Genel Başkanlık Kurulu; Kamutay Başkanı; Partinin Hükümet Üyeleri, Umumi İdare Heyeti Üyeleri ve Parti Meclis Gurubu İdare Heyetinden oluşmaktadır.

ğe temel hizmeti görmek için vaziyetten, iş ve fırsatlardan istifade eseri değildir; realitenin telkin ettiği zaruretlerdir...

Bu rey vermek salahiyetini genişletmek artık bize kalmış bir iştir. Bunu genişletebilmek için genişletmeğe hak kazanmak, layık olmak lazımdır. Bu liyakatımızı gösterelim. Muhakkak ki Büyük Şefin yeni bir jestine şahit oluruz."[31]

İlk işaretini Mart başında veren bu uygulama gerçekleştirildikten sonra yine Falih Rıfkı Atay uygulamanın yararlarını şu cümlelerle açıklar: "*Bu istişarenin ilk faydası, bu vatandaşlara kendilerinin ihmal edilmemiş olduğu hoşnutluğunu vermek, ikinci faydası yeni Kamutay azalarını halk ile, halk işleri ve ihtiyaçları ile daha yakından alakalı olmıya, sây ve hizmet vasıtası ile temsil kabiliyetlerini artırmağa sevketmek, üçüncü faydası da halk idaresi mekanizmasının tekâmül istikametini tespit etmek olacaktır.*"[32] Necmeddin Sadak'ın değerlendirmesinde de "halk hakimiyeti" vurgusu öne çıkar."[33] Bu yorumların ortak özelliği, "istişare"nin siyasal hayat açısından âdeta bir devrim niteliğinde olmasıdır. Bu yöntemle rejimdeki eksikliklerin giderileceği mesajı da verilmektedir. Ancak bu adım atılırken ciddi bir tereddüdün yaşandığı da hemen anlaşılmaktadır. Anlaşılan o ki önceki iki deneyim (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleri) bu seçimlerde atılan adımların gayet ihtiyatla atılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte yalnızca 28 seçim çevresinde "istişare" adı altında yapılan kısa yoklama toplantıları yapılması ve 425 mebusluktan yalnızca 4 tanesinin müstakil mebusluk için bırakılması "demokrasi" açısından göklere çıkarılmıştır.[34]

---

31 Hüseyin Cahid Yalçın, "İntihabatta Yeni Bir İnkişaf Devresi" *Yeni Sabah* (23 Mart 1939) aktr. *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 62-64.

32 "*Eski mebuslardan gayri birçok vatandaşlar kendilerini millet hizmetine arzetmişlerdir. Kendileri herhangi bir intihab bölgesinde intihab kabiliyetleri olduğu kanaatindedirler. Parti bu müracaatlardan birçoğunun reddedilmesine hiç bir sebep görmemiştir; fakat Kamutay azalarının adedini de kanunlar tahdid etmiştir. Bu istişarenin ilk faydası, bu vatandaşlara kendilerinin ihmal edilmemiş olduğu hoşnutluğunu vermek, ikinci faydası yeni Kamutay azalarını halk ile, halk işleri ve ihtiyaçları ile daha yakından alakalı olmıya, sây ve hizmet vasıtası ile temsil kabiliyetlerini artırmağa sevketmek, üçüncü faydası da halk idaresi mekanizmasının tekâmül istikametini tespit etmek olacaktır.*
Bu istikamet, halk hakimiyetinin eneyi ve en tam tecellesine doğru yürümekten ibarettir... Parti dışında müstakil mebuslar vasıtası ile, Kamutay kürsüsünün memleketin her sesine mâkes olmasını temin ettik...İsmet İnönü devri, bizim demokrasimizin tekâmülünü tedricen tamamlıyacaktır." Falih Rıfkı Atay, "Müntehiblerle İstişare" *Ulus* (23 Mart 1939) akt. *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 61.

33 "*Türkiye Cümhuriyeti, milletin bünyesini kemirecek, mahiyette siyasî ve içtimaî nifaklardan uzak, demokrasilerin, birbirine zıt Parti menfaatlerini memleketin huzur ve sükûnu üstüne çıkaran didişmelerden sıyrılmış bir milli hâkimiyet idaresi şekline yaklaşmak azmindedir. Kemalist Türkiye, ne büyük demokrasilerin renk renk politika kargaşalığına, ne de otokrat idarelerin ferdi ceberutuna yer veren bir rejimdir. Gayemiz, tek Partili nizamı, halk hâkimiyetinin azami tecellisi imkanıyla telif etmektir.*" Necmetdin Sadak,"Türkiye'de Milli Hakimiyet Mefhumu" *Akşam* (26 Mart 1939) akt. *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 67.

34 Bir örnek için bkz. Falih Rıfkı Atay, "Parti Divanında" *Ulus* (24 Mart 1939) ve Sadri Ertem, "Seçimin bilançosu" *Vakit* (24 Mart 1939) akt. *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 64-65 ve 65-66.

Milletvekili Seçimi: *"behemehal müttefikan kazanmalarının temini"*

21 Mart'ta, ikinci seçmen seçimlerinin tamamlandığının ertesi günü ikinci seçmenlerle danışma toplantıları düzenlendikten sonra, CHP Parti Divanı 24 Mart'ta toplanmış ve aday listesi üzerindeki düzenlemeleri yaparak İnönü'ye sunmuştur. Milli Şef, seçimlerden bir gün önce 24 Mart akşamı aday listesini vilayetlere gönderecek, gazetelere verecek ve radyodan da ilan ettirecektir. CHP Genel Sekreterliği 25 Mart'ta illere acil bir yazı göndererek şu istekte bulunur: *"Vilayet dahilinde 26 Mart 1939 Pazar günü öğleye kadar intihabın icrasıyla Parti namzetlerinin* ***behemehal müttefikan kazanmalarının temini*** *(a.b.ç) ve neticenin aynı günde telgrafla makine başında iş'arını rica ederim.*[35]

Milletvekili seçimlerinden önce İnönü ikinci seçmenlere hitaben şu bildiriyi yayınlamıştır.[36]

Sevgili Vatandaşlarım,

Büyük Millet Meclisini teşkil edecek yeni namzedleri huzurunuza takdim ediyorum. Bu namzedleri intihab ederken bize yalnız vazifemizin vicdani ilcasile vatandaşlarımızın temayülü rehber olmuştur.

Asil Milletimizin Büyük Millet Meclisi azaları üzerindeki itimadının derecesini anlayabilmek için, Parti teşkilâtında ve halk tabakaları arasında çok dikkatli tetkikler yaptık, memleketin geniş mıntıkalarında partiye mensup ikinci müntehiblerin takdir ve tavsiyeleri demek olan istişare reylerine müracaat ettik. Kat'i namzedleri yüksek reyinize arzederken vatanın mukadderatına dört sene müddetle hâkim olacak meb'uslar üzerinde milletimizin takdir ve itimadını azami derecede toplayabilmiş olduğumuz kanaatindeyiz.

Vatandaşlarım,

Milletin hizmetindeki vazifelerin iç ve dış siyaset âleminde çetin olduğu devrilerde yaşıyoruz. Canlı inkişaf halinde olan büyük bir milletin, her istikamette birçok ihtiyaçları ve meseleleri karşısındayız. Cumhuriyetin vatana temin ettiği emniyet ve imarı, geniş olarak ilerletmek istiyoruz. Vatandaşlar arasında huzur ve hürmetin muhafazasını, vazifelerimizin başında tutuyoruz. Cumhuriyet Halk Partisinin, memleketin bütün çalışkan ve kıymetli evlâdlarını hizmet yoluna sevketmekteki muvaffakiyeti, hergün daha ziyade kendini göstermektedir. Nifaksız ve huzur içinde bir çalışma hayatının nimetlerini vatandaşlara temin etmek, başlıca emelimizdir.

---

35 No: 1412 Ankara-25/3/1939 tarihli yazı. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı *İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar* Cilt 14 Büro: I, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 32.

36 *"Milli Şef İsmet İnönü'nün Seçim Beyannamesi" Reisicumhur ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü, metni aşağıda yazılı beyanname ile Partinin yeni meb'us namzedlerini ilân etmişlerdir."* "Milli Şef ve Reisicümhur İsmet İnönü'nün Altıncı Mebus Seçimi Dolayısıyla 24/3/1939 Tarihinde Cümhuriyet Halk Partisinin Yeni Mebus Namzetlerini İlân Eden Beyannameleri" (Der. Kadri Kemal Kop) *Milli Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları*, Cumhuriyet Matbaası, Ankara, 1945, s. 30-32, "Reisicumhur İsmet İnönü Bir Beyanname ile Partinin Yeni mebus Namzetlerini İlan Etti" *Aym Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 22-24".

Aziz vatandaşlarım,

Harici siyaset sahasının şüpheli ve karışık bir devrinde bulunduğumuz, uyanık gözlerinizden gizli kalamaz. İnsanlığın büyük facialar karşısında kalması ihtimali, her zamandan ziyade artmıştır. İnsanlık ailesinin mühim bir uzvu olan Türkiyenin, ne vazifeler karşısında bulunacağını kât'i olarak tespit etmeğe imkan yoktur. Bu ihtimaller karşısında ancak kudretli milletler, muhabbet ve emniyete dayanan bir birlik içinde, vatandaşların yüksek menfaati için her fedakârlığı yapmağa hazır olan imanlı, iradeli milletlerdir. Biz, bu milletlerin başında bulunanlardan olduğumuz kanaatini, cesaretle söyleyebiliriz. Reylerinizde göstereceğiniz kalbî beraberlik ile itimad, milletimizin kudretine yeni bir delil olacaktır.

Aziz vatandaşlarım,

Cumhuriyet, imar, kültür, endüstri programlarına geniş mikyasta devam edecektir. Fakat bilhassa köylü ve çiftçi halkımızın kazancını artırıp maişeti seviyesini yükseltmek, bunun için geniş mikyasta ziraat ve ilk tahsil imkanlarını bulmak, başlıca emelimiz olacaktır. Bütün idare düzeninin, halk içinde, halkın meseleleriyle yoğrulmuş, müstakim ve muntazam işleyişinin semereleri, hatta iktisadî olan verimli tedbirlerin başındadır, kanaatindeyiz.

Aziz vatandaşlarım,

Bana ve riyaset etmekle iftihar ettiğim Cumhuriyet Halk Partisine yüksek itimadınızı lâyık görmenizi isterim. Ben ve Büyük Millet Meclisi azası arkadaşlarım, itimadınızı, kıymetli bir emanet gibi vicdanımızın içinde muhafaza edeceğiz. Size, açık alınla işlerimizin hesabını vermek, hiç gözönünden ayırmadığımız bir borç olacaktır. Türk milleti, ilerleyen ve daima yükselen bir heybetli yarlıktır. İçerdeki ihtiyaçlar ve sıkıntılar ne kadar çok olsa, dışarıdaki siyaset buhranları ne kadar karışık ve dolaşık görünse, bütün bu zor şartların içinden Türk milletinin itibar ve refahı artmış ve genişlemiş olarak çıkacağına, samimi ve kât'i olarak inanıyoruz, güveniyoruz. 24.3.939

Türkiye Reisicumhuru, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü

26 Mart'ta yapılan mebus seçimlerinde 40.979 ikinci seçmenler oylarını "ittifakla" CHP adaylarına vermişlerdir. Zaten ortada başka da aday yoktur! Müstakil mebusluklar için boş bırakılmış olan yerlerden 4 Hıristiyan; Afyonkarahisar'dan Berç Türker, Ankara'dan Dr. Taptas, Eskişehir'den İstamat Özdamar ve Niğde'den Dr. Abravaya Marmaralı seçilmişlerdir.[37] Birinci seçmenlerin seçime katılma oranları ile ilgili elimizde bilgi bulunmamaktadır. Ancak ikinci seçmenlerin seçimlere katılma oranı %77,8 olmuştur. En az katılım % 64 ile Kırklareli'nde, en yüksek katılım %95 ile Sinop'ta gerçekleşmiştir.

Bir anlamda İnönü, meşruiyetini pekiştirmiş, bir tür güvenoyu almıştır. Katılım oranı ne denli yüksek olursa meşruiyet de o oranda güçlenmiş olacaktı. Aslında oylanan CHP adayları değil, bizzat İnönü'ydü. CHP örgütü de bu konuda yoğun bir faaliyet göstermiştir. Mebus seçiminden önce 24 Mart akşamı yayınladığı beyanname ile mebus adaylarını ilan ederken "*Aziz vatandaşlarım, bana ve riyaset etmekle iftihar ettiğim Cümhuriyet Halk Partisine yüksek itimadınızı layık görme-*

37 *Ayın Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 11.

nizi isterim. Ben ve Büyük Millet Meclisi azası arkadaşlarım, itimadınızı, kıymetli bir emanet gibi vicdanımızın içinde muhafaza edeceğiz. Size, açık alınla işlerimizin hesabını vermek, hiç gözönünden ayırmadığımız bir borç olacaktır..." ifadesi yukarıdaki tespitimizi güçlendirir niteliktedir. Mebus seçimlerinden önce de, seçimlere katılımın yüksekliği, halkın CHP'ye duyduğu güven, inanç ve sevginin bir ifadesi olarak kabul edileceği bunun örnekleridir.[38]

Bu seçimlerde Cumhurbaşkanı seçilmiş olan ve döneme damgasını vurmaya başlayan İsmet İnönü'ye muhalif olanlar Meclis'e milletvekili olarak girememişlerdir. İnönü hükümet ve partiden sonra Meclis'e de hâkim olmuştur.[39] Yapılan seçimler sonucunda Meclisin yaklaşık dörtte bir üyesi yenilenmiştir.[40]

Seçimlerin hemen ardından ikinci seçmenlerle yapılan istişare toplantılarını idare eden görevlilere, istişare toplantılarının nasıl geçtiği ve talimatnamenin seçmenler üzerinde nasıl bir etki bıraktığını anlamak için bir yazı gönderilecek ve soruların yanıtlanması istenecektir.[41]

Plaklı Propaganda: *"seçim devresinin milli bayramlardan olduğu hatırla"*

Belirleyebildiğimiz kadarıyla 1939 seçimlerinin bir başka ilginç özelliği ilk kez plaklı propaganda yapılmış olmasıdır. Özellikle 1960'lı yıllarda seçimlerin ayrılmaz bir parçası haline gelecek olan plaklar, ilk kez 1939 seçimlerinde kullanılmıştır. CHP'den Ahmet Halit Yaşaroğlu'nun sesinin kaydedildiği 78 devirli taşp-

---

38 Sadri Ertem, "Seçimin bilançosu" *Vakit* (24 Mart 1939) akt. *Ayın Tarihi* No:64 (Mart 1939) s. 65-66.

39 Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950" *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 126-127 ve Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1838-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 223.

40 Asım Us bu seçimler sırasında günlüğüne şu notu düşünmüştür: "*Büyük Millet Meclisinde genç fikirli, tecrübeli ihtiyarlar ile beraber yüksek kaliteli olan gençlere de ihtiyaç vardır. Fakat, bu ihtiyaç Meclisin ekseriyetini otuz ile kırk yaşı arasındaki geçlerden teşkil etmek demek değildir. Büyük Mecliste Milli Mücadele senelerinden beri devam eden bir kök vardır ki değişmez. Değişmesi de doğru değildir. Fakat ölüm her sene meclisin bir kısım azasını alıp götürüyor. Gidenlerin yerlerine çok defa gençler geliyor. Bu suretle Meclis tabii olarak gençleşmektedir.*" Asım Us, *1930-1950 Hatıra Notları Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları*, Vakit Matbaası, İstanbul,1966 s. 357-358.

41 "*1- Genbaşkurun istişare kararı ve istişarenin ne şekilde yapılacağına ait talimat ahkâmı müntehipler üzerinde ve gibi tesirler yapmıştır.*

2- İkinci müntehiplere istişare için arzedilen namzet listesi müntehipler üzerinde ve muhitte ne gibi bir intiba bırakmıştır.

3- Namzet listesi ikinci müntehiplere azedildikten sonra müntehipler arasında görüşme, anlaşma ve nihayet birleşme temayülleri hasıl olmuş mudur? Bu temayül tezahür etmişse müntehibler buna muvaffak olabilmişler midir?

4-Müntehipler arasında yerliyi tercih gibi bir temayül müşahede edildi mi?

5- Nihayet istişarenin neticesi hakkındaki umumi mütalaanız nedir?" Bkz. CHP Genel Sekreterliği 1421 no ve 4/4/1939 tarihli yazı *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı İkincikânun 1939 dan 30 Haziran 1939 Tarihine Kadar*, Cilt 14 Büro: I, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 34.

lak tek yüzlüdür. Hoparlör düzeneğinin olduğu olan bütün yerlere gönderilen bu taşplaklar aracılığıyla seçmenler sandığa davet edilmişlerdir. Özel koleksiyonumuzda bulunan plakta yer alan konuşma aynen şöyledir:

Sayın yurttaş,

15 Mart Çarşamba günü mebus seçimine başlanıyor. Evvela müntehibi saniler seçilecek ve bu seçim 20 Mart Pazartesi günü akşamı bitmiş olacaktır. Bundan sonra da müntehibi saniler, meb'us seçimine davet olunacaktır.

Yurttaş,

Atatürk'ün bayrağı altında toplanan Türk Milletinin istiklal ve teali uğrundaki azminin timsali olan Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin en yüksek eseridir. Türk Milletinin yüreğinden doğmuş öz eseridir. Her Türk'ün meb'us seçimiyle alakadar olması Milli Şef İnönü'nün yüksek işaretleri iktizasındadır.

Yurttaş,

Atatürk'ün eserinin meydana çıkması, Cumhuriyet rejiminin kökleşmesi ve Türkiye'nin yükselmesi uğrunda, gece gündüz çalışan Cumhuriyet Halk Partisi, memleketin en güzide ve muktedir evlatlarından mürekkep olmak üzere bir namzet listesi hazırlamış, sayın halkımıza takdim edecektir. Bu listede, adları görülecek olan muhterem zevat, Partiye, rejime bağlıklarıyla, memlekete hizmetleriyle, irfan ve karakterleriyle temayüz etmiş yurttaşlardır. Bu yurttaşların, halkımızın da arzusuna uygun olduğundan eminiz.

Yurttaş,

Çarşamba günü başlayacak olan seçime iştirak et, bu seçim devresinin milli bayramlardan olduğu hatırla ve vatana karşı büyük hizmet ifa edeceğine kani olarak, rey'ini sana en yakın sandığa atmayı unutma!"

Meclis'te Yapay Muhalefet ve Murakabe: "Müstakil Gurup"

Seçimlerin ardından, 29 Mayıs 1939'da toplanan CHP'nin 5. Büyük Kurultayında İnönü, ikinci bir adım atarak, meclis içinde "Müstakil Grup" kurulması ile ilgili düşüncesini dile getirecektir. Tüzük değişikliği ile kurulan Müstakil Grubun amacı parti içi muhalefet oluşturulması, meclis içinde "murakabe" denetim görevinin yapılması ve hükümete yardımcı olunmasıdır. Müstakil Gurubun üyeleri Büyük Kurultayda genel kurul tarafından seçilecektir. Başkanı partinin değişmez genel başkanıdır. Başkan vekili ise değişmez başkan tarafından gurup üyeleri arasından atanacaktır. Müstakil Gurup 21 üyelidir ve 3 kişilik bir idare heyetine sahiptir. Yapılan tüzük değişikliği gereğince, CHP Kurultayında 3 Haziran 1939 tarihli toplantısında CHP Müstakil Gurup için 21 mebus seçilmiştir. Bu müstakil gurup mebuslarından Ali Rana Tarlan, "Değişmez Genel Başkan, Milli Şef İsmet İnönü"nün vekili olarak Müstakil Gurup Başkanlığına getirilmiştir.[42] Bu parla-

42 Müstakil Gurup ile ilgili bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s. 562-563, Mahmut Gologlu, *Milli Şef Dönemi (1939-1945)* Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 17-19. Hilmi Uran, Müstakil Gurubun 30 üyeden

mentonun yaptığı önemli işlerden biri de Cumhuriyet döneminin ilk seçim kanununu hazırlayarak, 14 Aralık 1942 tarihinde kabul etmesidir.

Hatay'ın Katılması ve Seçimler

Hatay'ın Türkiye topraklarına katılmasının ardından burada da seçimler yapılacaktır. Hatay vilayeti teftiş heyeti Hatay için 5 mebus seçilmesine karar vermiştir. CHP Genelbaşkanlık Divanı, açık bulunan 5 mebusluk için 12 aday belirlemiş ve ikinci seçmenlerde 5 adaya oy vermeleri istenmiştir. Parti disiplini gereği bu 12 kişi dışında kimseye oy verilmemesi istenecektir.[43] Hatay seçimleriyle Mebus sayısı da 430'a çıkmış olacaktır.[44]

Seçim sistemi üzerine öneriler bu dönemde de devam etmiştir. İlginçtir, Örneğin Ahmet Emin Yalman, tek parti sistemini savunurken, hatta "parti" adını kaldırıp, daha kapsayıcı olması nedeniyle "gurup" kelimesini yeğleyerek Cumhuriyet Halk Partisi yerine Milli Cumhuriyet Hak Gurubu adında birleştirici bir isim verilmesini öngörürken,[45] öte yandan da tek dereceli seçimi önermektedir.[46]

Tablo I - 1939 Seçimlerinde İkinci Seçmenlerin Sayıları ve Seçimlere Katılma Oranları

["Vilayetlerin ikinci müntehip mikdarı ile o vilâyetin iştirak nisbeti" *Aym Tarihi* No: 64 (Mart 1939) s. 19-20]

	Vilayet	İkinci Seçmen Sayısı	Katılım Oranı (%)
1)	Afyon	725	73
2)	Ağrı	280	78
3)	Amasya	324	75
4)	Ankara	1387	90
5)	Antalya	626	67
6)	Aydın	667	80.5
7)	Balıkesir	1215	76
8)	Bilecik	331	65.2

oluştuğunu yazar ki bu rakamda bir hata vardır. 1943'teki sayısı arttırılan müstakil gurup 35'tir. Bkz. Hilmi Uran, *Hâtıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara,1959, s. 344.

43 CHP Genel Sekreterliğinden Hatay Valiliğine, Seyhan Bölge Müfettişliğine, Vilayet ve Kazalar İdare Heyeti Reisliklilerine İntihap Teftiş Heyetleri Reisliklerine 1572 no ve 3/411/1939 tarihli yazı *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilâtına Umumi Tebligatı Temmuz 1939 dan 31 Birincikânun 1939 Tarihine Kadar* Cilt 15 Büro: I, Zerbamat Basımevi, [Ankara], 1940, s. 23.

44 Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi* (1939-1945) Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 11'de bu rakamı 429 olarak vermektedir.

45 Ahmet Emin Yalman 21 Ekim 1941 ile 4 Aralık 1941 tarihleri arasında *Vatan*'da yayınlanan 23 serilik diziyi 1957 yılında kitap haline getirmiştir. Buradaki atıf kitabadır. Ahmet Emin Yalman, "Parti Sistemi, Demokrasinin Temeli Değildir, Hatalı Tarafıdır" *Berraklığa Doğru*, Vatan Gazetecilik Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1957, s. 23.

46 Ahmet Emin Yalman, "Murakabede İhtisasın Yeri" *Berraklığa Doğru*, Vatan Gazetecilik Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1957.

9)	Bingöl	177	80
10)	Bitlis	150	72
11)	Bolu	673	80
12)	Burdur	298	72
13)	Bursa	1094	85
14)	Çanakkale	608	72
15)	Çankırı	504	76
16)	Çoruh	392	67
17)	Çorum	773	81
18)	Denizli	729	82
19)	Diyarbakır	652	66.55
20)	Edirne	478	80
21)	Elazığ	457	81
22)	Erzincan	190	75
23)	Erzurum	847	87.6
24)	Eskişehir	458	64
25)	Gaziantep	655	84
26)	Giresun	734	71
27)	Gümüşhane	536	68
28)	Hakkari	86	82
29)	İçel	606	78
30)	Isparta	427	79
31)	İstanbul	1570	92
32)	İzmir	1327	82.5
33)	Kars	810	86
34)	Kastamonu	875	74
35)	Kayseri	774	73
36)	Kırklareli	468	64
37)	Kırşehir	379	75
38)	Kocaeli	849	81
39)	Konya	1483	78
40)	Kütahya	964	80.1
41)	Malatya	1008	86
42)	Manisa	1225	80
43)	Maraş	487	80.09
44)	Mardin	681	74
45)	Muğla	491	92
46)	Muş	148	76
47)	Niğde	679	67
48)	Ordu	760	68
49)	Rize	577	75
50)	Samsun	802	83.5
51)	Seyhan	892	70
52)	Siirt	383	84
53)	Sinop	496	95
54)	Sivas	1058	82
55)	Tekirdağ	483	69
56)	Tokat	780	83
57)	Trabzon	944	75
58)	Tunceli	225	88.5
59)	Urfa	584	74
60)	Van	243	75
61)	Yozgat	667	85.5
62)	Zonguldak	782	89.3
	Toplam	40.979	77.8

1943 Seçimleri: "Mebusların Satılığa Çıkması!"

"Muhterem ve mukaddes bir ırkın içine ecnebi kadınla evlenmiş bir Türkü sokmak doğru değildir."

1943 seçimlerinin önceki seçimlere göre en önemli farkı, bazı seçim çevrelerinde, seçilecek milletvekili sayısından fazla aday gösterilerek, ikinci seçmenlere ilk kez tercih hakkı tanınmasıdır. Daha önceki seçimlerde bir ilden kaç tane milletvekili çıkacak ise o kadar kişi aday gösterilirdi. Dolayısıyla aday olarak ilan edilenlerin milletvekili seçilmesi kesindi.

İkinci olarak tek-partili Cumhuriyet'in son seçimleri olan 1943 seçimlerinden önce, 14 Kanunievvel (Aralık) 1942'de 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu adı altında yeni bir seçim kanunu çıkarılmıştır. Böylece I. Meşrutiyet'in (1877) Birinci Meclisinde kabul edilen ama ilk kez II. Meşrutiyet'in ilk seçimlerinde uygulanabilen ve çeşitli değişikliklerle 1942 yılına kadar yürürlükte kalan "İntihabı Mebusan Kanunu" tarihe karışmış olmaktadır. Yeni seçim yasası, eski yasada yapılan bir dizi değişikliği derli toplu bir hale getirdiğinden, birkaç ayrıntı dışında eskisinden farklı bir seçim sistemi getirmemiştir.[47] Kabul edilen bu kanun, bir kez, yalnızca 1943 seçimlerinde uygulanacaktır. Yasanın gerek Encümen'de gerek Meclis'teki görüşmeleri sırasında az sayıda maddede tartışma yaşanmıştır. Bu tartışmalardan biri Kazım Karabekir'in önergesi üzerine 10. Madde ile ilgili olmuştur. Önergede milletvekili olma koşulu olarak yabancı biriyle evli olmama şartının getirilmesi istenmektedir. Konu Encümen'le Meclis arasında gidip gelmiş, bu maddenin kabul edilebilmesi için Teşkilatı Esasiye Kanununda değişiklik gerektiği ileri sürülmüştür. Teşkilatı Esasiye Encümeni bu öneriye olumlu yaklaşmamış ve sonunda Meclis'teki oylamada değişiklik teklifi reddedilmiştir.[48] Ancak buna taraftar olanlardan Yozgat saylavı Sırrı İçöz'ün şu itirazı dönem Türkçülüğünü anlamak açısından da ilginçtir. İtiraz şudur: "*Muhterem ve mukaddes bir ırkın içine ecnebi kadınla evlenmiş bir Türkü sokmak doğru değildir.*" İlk kez bu madde dolayısıyla, Encümen'den gelen bir düzenlemeye Meclis'te 296 oya karşılık 4 ret (kırmızı) oyu çıkmıştır. Bunlar Kazım Karabekir, Emin Sazak, Sırrı İçöz ve Halil Nihal Boztepe'dir.[49]

II. Dünya Savaşının hararetli bir döneminde yapılan 1943 seçimlerine giderken iç ve dış siyasette kritik günler yaşanmaktadır. Milli Koruma Kanunu yürürlüğe girmiş, enflasyonda artışlar meydana gelmiş ve Varlık Vergisi kabul edilmiştir. Özellikle Varlık Vergisi Kanununun uygulanması sırasında yapılan ayrım-

---

47 Tarık Zafer Tunaya; *Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s. 546, Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1838-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 328-329 ve Cemil Koçak, " Siyasal Tarih 1923-1950" *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 129-130.

48 Tartışmaların kısa bir özeti için *Ayın Tarihi*, No:109 (1-31 İlkkânun 1942) s. 11-12.

49 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1838-1945)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 329-330.

cılık günümüze kadar sürecek bir tartışmayı başlatmıştır. Bir başka önemli gelişme, 1943 yılının Ocak başında Almanya ile Türkiye arasında yapılan ticaret anlaşmasıdır. Ticaret anlaşmasının karşılığında Almanya Türkiye'ye askeri araç ve mühimmat gönderecektir. 60 uçak, 70 tank, 120 tanksavar, 430 ağır makineli gönderilecektir. Seçim hazırlıklarının sürdüğü Ocak sonuna doğru da İnönü, Churchill ile Adana'da bir görüşme yapacaktır.

Seçimlerden Önce Başlayan Seçim Hazırlıkları

CHP, seçim sürecinin başlamasından çok önce, daha yeni yılın ilk günlerinde seçim hazırlıklarına başlamış, taşra teşkilatını da hazırlık yapılması yolunda uyarmıştır. Genel Sekreter adına ve Zonguldak Mebusu H. Türkmen imzasıyla 5 Ocak 1943'te Parti Bölge Müfettişliklerine, Vilayet İdare Heyeti Reisliklerine ve bilgi olarak da Dahiliye Vekaletine, Umumi Müfettişlik ve Valiliklere gönderilen yazıda "*Hükümet amir ve memurlarıyla el ele vererek ve söz birliği ederek*" TBMM'nin seçim kararı verdiğinin ertesi günü işe başlayacak şekilde hazırlıkların tamamlanması emredilmektedir.[50]

Seçim kararı alınmadan başlayan seçim hazırlıkları sırasında, 12 Ocak'ta CHP Meclis Gurubu Umumi Heyeti, Parti Divanı'nın seçimlerin yenilenmesi konusundaki kararını onaylayacaktır. Buna göre seçimlerin ilkbahardan önce yapılması kararlaştırılmış, bunun da "parti teamülüne" uygun olduğu belirtilmiştir. Ardından 14 Ocak'ta, Bilecik Milletvekili Memduh Şevket Esendal, İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan ve Trabzon Milletvekili Hasan Saka'nın verdiği seçimlerin yenilenmesi konusundaki takrir Meclis'te 301 oyla kabul edilecektir. Böylece altıncı içtima devresinin son Meclis toplantısı 15 Ocak'ta yapılmış ve 8 Mart günü toplanmak üzere dağılmıştır.[51]

Dâhiliye Vekili Recep Peker tarafından, 16 Ocak'ta Umumi müfettişliklere ve valilere bir tebligat yollanarak derhal seçim işlerine başlanması ve gerekli önlemlerin alınması istenmiştir.[52] Bir yandan nüfusun yazılması, diğer yandan da

---

50 Bu yazıda yeni kabul edilen Seçim Yasasındaki esas defterlerin hazırlanması için 10, bu defterlerin teftiş heyetlerince incelenmesi için 5-8, defterlerin askıda kalması ve itirazların dinlenmesi için 5, itirazlara Teftiş Heyetlerince verilen yanıtlardan ikna olmayanların mahkemelere başvurması için 2 ve mahkemelerin bu itirazları karara bağlamaları için 5 olmak üzere en çok 30 gün içinde bu sürecin tamamlanması öngörülmüştür. Bu hazırlığın ardından 6 gün içinde ikinci seçmen seçimlerinin bitirilmesi de istenmiştir. "CHP Genel Sekreterliliği Sayı:1/2390 ve 5 Ocak 1943 Tarihli Yazı" *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 58-59.

51 *Aym Tarihi*, No:110 (1-31 İkincikânun 1943) s. 4-7.

52 1943 Seçim Takvimi (Bu takvim üç kez değişmiştir. "CHP Genel Sekreterliği Sayı 1/2392 ve 14 Ocak 1943 tarihli '1943 Mebus Seçimi Hazırlık talimatı' " *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 63.

Kanunda öngörülen teftiş heyetlerinin kurulup göreve hazır hale gelmesi emredilmiştir. Tebliğde defterlerin 28 Ocak'a kadar bitirilmesi, teftiş heyetlerinin defterler üzerinde 2 Şubat'a kadar çalışması, askı müddeti ile teftiş heyetlerinin red kararına mahkemelerde itiraz için iki gün ve mahkemelerin bunları karara bağlamaları için beş günlük süreler sonunda bütün bu işlerin 14 Şubat'ta bitirilmesi ve ikinci seçmen seçimine başlanması ve bu ikinci seçmen seçimlerinin 20 Şubat'ta bitirilmesi istenmiştir. Milletvekili seçimi günü henüz belirlenmediği için ayrıca bildirileceği belirtilmiştir. Seçim takvimi 3 kez değişse de sonuçta öngörülen bu sürelere uyulduğu anlaşılmaktadır.[53]

CHP seçim sürecine olağanüstü bir önem verilmektedir. Vilayetlere gönderilen "1943 Mebus Seçimi Hazırlık Talimatı" uyarınca ikinci seçmen adaylarının belirlenmesi konusunda yine titiz davranılması gerektiği belirtilerek şu ifadeler kullanılır:

"*Bütün Parti Reislerimizin ve Vilayet İdare Heyetlerimizin bu önemli ve temelli noktayı gözden asla kaçırmamaları lazımdır: İkinci seçmen seçiminin, Mebus seçimi üzerindeki kesin tesiri bilinen bir gerçek olduğuna göre, yoklamalarda ikinci seçmen olarak seçileceklerin behemahal* ***Partili, Parti prensiplerine sadık ve Parti disiplinine riayetli*** *oldukları tecrübe ile belirmiş arkadaşlar olmalarına dikkat edilmelidir. Bu bakımdan teşkilatımızın Ocaktan Vilayete kadar Parti İdare Heyetlerine ve Halkevi Reisliklerine seçilmiş ve bu sebeple Parti prensiplerine bağlılıkları ile Parti disiplinine riayetleri ve siyasi karakteri denenmiş arkadaşlara ikinci seçmen yoklamalarında çok yer verilmesi pek yerinde bir hareket olur.*"[54]

Seçim kararının alındığı günlerde İnönü, Adana'da 30 Ocak'ta İngiliz başbakanı W. Churchill ile oldukça kritik bir görüşme yapmıştır. İnönü, Churchill ile Adana görüşmesinden döndüğü zaman, görüşmenin çok başarılı geçtiğini, Türkiye'nin seçim arifesinde siyasi bir başarı kazandığını, bunun memlekete bir seçim hediyesi olduğunu söyleyecektir. Gazeteler de seçim havasına girmiş CHP'ye ve İnönü'ye övgüler yağdırmaya başlamıştır. Türkiye'nin savaşın dışında

---

Seçim Takvimi

Yapılacak İşler	Başlayacağı Gün	Biteceği Gün
Esas defterlerin tanzim işleri	16 Sonkânun	28 Sonkânun
Teftiş heyetlerince esas defterlerin tetkiki	29 Sonkânun	2 Şubat
Defterlerin askıda bırakılması	3 Şubat	7 Şubat
Mahkemeye Başvurmalar	8 Şubat	9 Şubat
Mahkemelerin kesin kararı vermesi	10 Şubat	14 Şubat
İkinci seçmen seçimi	15 Şubat	20 Şubat

"CHP Genel Sekreterliği Sayı 1/2392 ve 14 Ocak 1943 tarihli '1943 Mebus Seçimi Hazırlık talimatı' " *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 63.

53 *Ayın Tarihi*, No:110 (1-31 İkincikânun 1943) s. 8 ve 12.

54 "CHP Genel Sekreterliği Sayı 1/2392 ve 14 Ocak 1943 tarihli '1943 Mebus Seçimi Hazırlık talimatı' " *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 62.

kalabilmesi, yürüttüğü dış politikası,[55] iktisadi buhranın atlatılabilmesi, yolsuzlukların önüne geçme başarısı konuları üzerinde duran yazılar yayınlanmaktadır.

Katılımın Arttırılması İçin Önlemler: *"eksiksiz olarak sandık başına gelip reylerini vermelerinin sağlanmasını"*

Tek-parti döneminde birinci seçmenlerin seçime katılım oranları hakkında elimizde bilgi bulunmamaktadır. Bu konudaki bilgiler resmi olarak hiçbir zaman yayınlanmamıştır. Bunun başlıca nedeni, geniş bir nüfusun seçime katılımını sağlayacak bir takip yöntemi geliştirilemediğinden katılma oranlarının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, seçimlere katılma oranı yalnızca ikinci seçmenlerin milletvekili seçiminde sözkonusu olmaktadır. Tahmin edilebileceği üzere bunun da başlıca nedeni, birinci seçmenlere oranla sayıları daha düşük olan ikinci seçmenleri kontrol etmenin kolaylığından kaynaklanmaktadır. 1943 seçimlerinde de, seçim kararı alınır alınmaz, parti teşkilatına gönderilen bir emirde, bu konuya titizlik gösterilmesi istenmiştir. Hatta bu konuda taşra teşkilatına da bir "görev" verilmiş ve katılımın en az %80 oranında sağlanması emredilmiştir. Gönderilen metin şöyledir:

1-İkinci seçmenlerin, mebus seçimi için tayin edilen gün ve yerde: eksiksiz olarak sandık başına gelip reylerini vermelerinin sağlanmasını;

2-Zaruri ve mücbir sebepler yüzünden buna muvaffakiyet elvermediği takdirde seçimin gecikmemesi ve aynı günde bitmemesi gibi mahzurlara meydan kalmamak için hiç olmazsa ilk seçim gününde sandık başına gelip rey verecek ikinci seçmenlerin seçim kanununun 35 inci maddesinin tespit ettiği (0.8) onda sekiz nisbetinden aşağı düşmemesine dikkat edilmesini:

3-Parti teşkilatında çalışan arkadaşlarımızın idare âmirleriyle elele vererek ikinci seçmenlerin, tayin edilecek günde sandık başına gelip reylerini vermeleri ve verdikten sonra da kasaba ve köylerine dönüp gitmesi için gereken taşıt vasıtalarının teminine gayret etmelerini ve bu uğurda para sarfına lüzum görülürse seçim masraflarına karşılık olarak yolladığımız paradan sarfetmelerini rica eder, başarılar dilerim.[56]

İkinci seçmenlerin seçimleri tamamlanmadan bir gün önce yine CHP Genel Sekreteri adına Zonguldak Mebusu H. Türkmen imzasıyla 19 Ocak'ta gizli kaydıyla teşkilata bir yazı daha gönderilecektir. Yazı yine, ikinci seçmenlerin seçime katılım oranının yüksek tutulması için önlemler alınmasını istemektedir. İkinci seçmen seçiminin bittiği gün, vilayet idare heyetleri, vilayet sınırları için-

---

55 Ahmet Şükrü Esmer, "Cihan Harbi Karşısında Türkiye" *Ulus* (25 Şubat 1943) zikr. *Aylık Tarihi*, No:111 (1-28 Şubat 1943) s. 87-88.

56 "Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği, Sayı: 1/2394 Anakara 10.1.1943 14.1.1943 tarih ve 1/2392 sayılı tamime ikinci ektir" *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 67.

deki bütün oy sahibi yurttaşların sayısı, bunların kaçının oy kullandığı ve dolayısıyla seçime katılma oranlarını bir telgrafla Genel Merkeze bildireceklerdir.

Halk Hatipleri

Bu seçim döneminde de "halk hatipleri" ön plana çıkmış, halk hatiplerinin görevleri ve seçimler süresince yapacakları konuşmaların içerikleri önceden belirlenmiştir. Bu konuda Halk Hatiplerine aşağıdaki görev verilmiştir.

Propaganda

İkinci seçmen seçiminin başladığı günden başlamak üzere bu seçimin sonuna kadar, (halk hatipleri)miz söz söylemeğe ve konferans vermeğe başlayacaklardır. Bu konferanslarında:

a-Bilhassa son dört yıldır, dünyayı kasıp kavuran emsalsiz harp kasırgası ortasındaki dinç ve kuvvetli duruşumuzu değişmez Genel Başkanımız Milli Şefimizin etrafında kurduğumuz "Milli Birlik"e borçlu bulunduğumuzu belirtici,

b-Milli Şefimizin İstanbul vilayet Kongresinde bütün Partililere ve Millete hitabelerinde "Bu devletin ne büyük fedakarlıklarla kurulduğunu daima gözümüzün önünde tutmalıyız. Dünyanın ağır hadiseleri içinde bu zihniyete daha ziyade lüzum vardır." Şeklindeki direktifi yerine getirici,

c-Halkımızı seçim işleriyle yakından ilgilendirici; her yurttaşın seçim hakkını kullanması lüzumunu aydınlatıcı... Ve Cümhuriyet rejiminin millet ve memleket için meydana getirdiği müspet işleri ve bunların neticelerini yurttaşların gözünde canlandırıcı:

Konuların seçilmesi yararlı olur.

Bütün bunlardan başka hükümetimizin Milli Koruma Kanununa dayanarak ve memleketin selameti ve milletin menfaati gayesine matuf olarak aldığı ve almakta olduğu şu veya bu karar ve tedbirlerin ne gibi zaruretler yüzünden alındığı düşünmeyen ve bilhassa iç ve dış politika kaynaklarının ortaya attığı propagandalara aldanarak kendilerini kötümserliğe kaptıran veya bilerek memlekette bir kötümserlik havası yaratmağa savaşan kimselerden, birincileri hakikatle yüz yüze getirmek ve ikincilerin ahmak bir hainlikle kökleştirmeğe savaştıkları kötümserliği önlemek için harp dışı ve tarafsız kalmanın tek vasıtası olan muazzam bir orduyu silah başında tutmanın ve ordunun iaşesini ve hadsiz hesapsız ihtiyaçlarını temin etmenin ne büyük fedakârlıklara mütevakkıf olduğunu hatırlamak konferansçılarımızın, üzerinde ehemmiyetle duracakları bir mevzuudur.

Arkadaşlarımızın verecekleri konferanslar için bilhassa Milli Şefimizin Büyük Millet Meclisi'nde, İzmir'de, Ankara Stadyumunda ve en yeni olarak da Balıkesir, Bursa ve İstanbul'da dünyanın bugünkü ağır hadiseleri içindeki vaziyetimizi ve bu vaziyetten doğan zaruretleri en iyi, en doğru ve en güzel belirtici mahiyette olarak söyledikleri nutuklardan faydalanılmalıdır.[57]

---

57 "CHP Genel Sekreterliği Sayı 1/2392 ve 14 Ocak 1943 tarihli '1943 Mebus Seçimi Hazırlık talimatı' " *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 83-64.

Seçim süresince kullanılmak üzere İsmet İnönü'nün çeşitli konuşmaları derlenerek beş broşür halinde yayınlanmış ve bütün CHP Vilayet İdare Reisliklilerine, CHP Kaza İdare Heyeti Reisliklerine, Halkevleri ve Halkodaları Reisliklerine gönderilmiştir. Bu broşürlerde yer alan Milli Şefin nutuklarından 15-20 Şubat arasında devam edecek ikinci seçmen seçimleri süresince halk kürsülerinden verilecek söylevlerde faydalanılması emredilmiştir.[58] Ayrıca İkinci seçmen seçiminin başladığı günden seçimin bitimine kadar bütün parti binaları, halkevleri ve halkodalarının gündüzleri bayraklarla donatılması ve mümkün olursa geceleri de aydınlatılması istenmiştir. Hükümetin amir ve memurları ile parti teşkilatındaki kişilerin birbirleri ile yakın bir işbirliği halinde çalışmaları, partililerin seçim konusundaki emirleri alınca hemen kendilerini gidip valiye takdim etmeleri emredilmiştir.

16 Ocak'ta başlayan hazırlıklar 3 Şubat'ta tamamlanmıştır. Seçimlerde herhangi bir aksama olmaması için milletvekili seçimlerinde oy kullanacak olan vilayet umumi meclis azaları izinli sayılmış,[59] köy muhtar ve ihtiyar meclisi seçimleri de ertelenmiştir.[60] Seçim dairelerinin nüfusunu toplayan ve belirleyen defterler gözden geçirilmiş ve birinci seçmenlerin listeleri asılmıştır. Bu listeler seçim kanunu gereği 3-7 Şubat arası askıda kalmıştır. Bu süre itiraz süresidir. İtirazlar Teftiş Heyetlerine yapılacaktır. Buradan verilecek yanıtlar yeterli bulunmaz ise mahkemelere başvurulabilecektir.[61] İkinci seçmenlerin seçimi 15 Şubat'ta başlamış ve 20 Şubat'ta tamamlanmıştır.

İkinci seçmenlerin seçimi tamamlandığı halde 21 Şubat'ta mebus seçimlerinin ne zaman yapılacağı da, nasıl yapılacağı da henüz belli değildir.[62] Ancak 22' Şubat'ta milletvekili seçimlerinin 28 Şubat Pazar günü yapılacağı açıklanmıştır. Ertesi gün de milletvekili adayları ilan edilmiştir.[63] Milletvekili seçimleri öncesinde Almanya'da öldürülen ve Berlin'de gömülü olan Talat Paşa'nın kemikleri Türkiye'ye getirilmiş, Hürriyeti Ebediye tepesine gömülmüştür.

"Demokrasi ruhunun tatbikatta daha geniş bir saha bulması..."

Daha önce belirttiğimiz gibi 1943 seçimlerini öncekilerden ayıran en önemli

---

58 "CHP Genel Sekreterliği Sayı:8/2408 ve 2.2.1843 tarihli yazısı" *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 403.

59 "CHP Genel Sekreterliği Sayı:1/2405 ve 3.2.1943 tarihli yazısı" *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 69.

60 "CHP Genel Sekreterliği Sayı:1/2406 ve 3.2.1943 tarihli yazısı" *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 70.

61 *Aym Tarihi*, No:111 (1-28 Şubat 1943) s. 1-2.

62 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar Milli Mücadeleden Demokrasiye* 1. Cilt:21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s. 611.

63 *Aym Tarihi*, No:111 (1-28 Şubat 1943) s. 14.

fark, ilk kez, bazı seçim çevrelerinde seçilecek milletvekili sayısından fazla aday gösterilmesi, dolayısıyla ikinci seçmenlere tercih hakkı tanınmasıdır. Milletvekili seçimlerinin yapılmasından önce, 23 Şubat'ta, İsmet İnönü milletvekili adaylarını açıklamıştır. Seçime yine tek parti olan CHP katılmakla birlikte birçok ildeki milletvekili adaylarının sayısı arttırılarak, ikinci seçmenlere bunlardan birini tercih etme olanağı sağlanmıştır. Toplam 38 ilde seçilecek mebus sayısından fazla aday gösterilmiştir. Seçilecek olandan fazla milletvekili gösterileceği haberleri yayıldığı sırada, milletvekilleri arasında da rahatsızlık baş göstermiştir. Anlaşılan o ki milletvekilleri tedirginlik içinde aday listelerinin ilan edilmesini beklemişlerdir. Bu arada, tüzük gereği olduğu halde, listenin Parti Divanı'na verilmeyeceği, Milli Şef tarafından ilan edileceği anlaşılmıştır. İsmet İnönü, 22 Şubat'ta Meclis'e gelmiş ve kütüphanesine çekilerek liste üzerindeki son çalışmalarını tamamlamıştır. İki gün boyunca Parti Umumi İdare Heyeti de toplanmamıştır. Hiç kimse liste hakkında fikir sahibi değildir. Nihayet İnönü'nün Yedinci Mebus Seçimi Beyannamesi ile birlikte Mebus aday listeleri açıklanmış ve aday listeleri telgrafla bütün vilayetlere bildirilmiştir.[64] O gün Ankara'da en büyük merak konusu eski milletvekillerinin aday listesinde olup olmadıkları, eğer listede yer alıyorlarsa yoklamalı listede mi yoksa yoklamasız listede mi yer aldıkları konusudur. Milletvekili seçimleri 28 Şubat'ta yapılmıştır.

İnönü, milletvekili sayısından fazla aday gösterildiğini yayınladığı seçim beyannamesinde açıklanmıştır. Beyannamede açıklanan bu "yenilikler" basında çok geniş bir yankı bulmuştur.[65] Örneğin Ahmet Emin Yalman şu yorumu yapar: "*Parti, bu seçim için birçok yerlerde seçilmesi lazım gelen mebus adedinden fazla namzet göstermiştir. Bu, demokrasi ruhunun tatbikatta daha geniş bir saha bulmasına doğru atılmış bir adımdır, elbette hoşnutlukla karşılanacaktır.*"[66] Yenilik hem İnönü'ye

---

64 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar Milli Mücadeleden Demokrasiye* 1. Cilt: 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001 s. 611-614.

65 Yunus Nadi Abalıoğlu, "İnönü'nün Millete Hitabını Dinlerken" *Cumhuriyet* (25 Şubat 1943), Asım Us, "Şef ile Millet Karşı Karşıya" *Vakit* (25 Şubat 19943) zikr. *Aym Tarihi*, No:111 (1-28 Şubat 1943) s. 80-81 ve 85.

66 Yalman yazının devamında şunlara değinir: "*Milli Şefin beyannamelerinde iki güzel formül vardır. Biri, Mecliste yaşın tecrübesi ile gençliğin ateşi arasında muvazene kurmak ve gençliğini yeni siyasi vazifelerine hazırlamak esasıdır. Diğerleri de itimat sistemi ile murakabe sistemi arasında bir muvazene kurmak, her vazifeye en layıkları seçip kendilerine itimat bağlamak, çalışmalarına imkan bırakmamak, fakat murakabeyi de eksik etmemektir. Bugüne kadar memleketimizde işler itimatsızlık esası üzerine işlemiş, murakabe asıl maksadı boğacak, daireleri de, fabrikaları da az verimle çalışmağa mecbur bırakacak yolda tesirler yapmıştır*" Ahmet Emin Yalman, "Milli Şefin Millete Söyledikleri" *Vatan* (23 Şubat 1943) zikr. *Aym Tarihi*, No:111 (1-28 Şubat 1943) s. 83-84 Etem İzzet Benice de benzer bir yaklaşımla yeniliği övmektedir. "*İktidar mevkii hakiki kıymetlere dayanması ve bu hakiki kıymetlerle milletin idare mesuliyetini elde tutmayı birinci şart saymıştır. Yine bu şartlar arasında ve başta Büyük Millet Meclisini genç ve taze unsurlarla takviye etmeyi hedef tutmuştur. Bunun içindir ki 32 vilayette fazlası ile mebus namzedi ikinci seçmenlerin intihabına arz olunurken milli şefimiz hem milleti reylerini izhar yolunda yeni bir idrak üstünlüğü imtihanından geçirmek istemiş hem de tarihin ileriye akışı karşısında genç ve güzide millet çocuklarını tecrübeli ve değerli un-*

hem de CHP'ye yapılan övgüleri arttırmıştır.[67] Adana'dan *Türk Sözü* gazetesinde Nevzat Güven şunları yazar:

"Halk Partisi, ancak kendi kendine benzeyen Türk milletinin içinden çıkmış, hiç bir siyasi teşekküle benzemeyen, örneksiz bir partidir. O, ne muayyen bir zümrenin ne de muayyen bir içtihadın zaferi için çalışan bir partidir. Onun en göze batan karakteristiği hiç bir zora başvurmadan her şeyi milletle, her şeyi millet için düşünen, yapan bir fikir ve iş cihazı olmasıdır. Bunun içindir ki bizde Şef, devlet, parti birbirini tamamlayarak meydana gelmiş bir bütündür. Ve çok geniş, ileriye ait millet davalarının emrinde seferberdir. Ve yine bunun içindir ki, Türk milleti derin bir iman içinde itimadını bir kere daha göstermek imkânını bulduğundan sevinç duyarak reylerini onun namzetlerine verecektir."[68]

Önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerde yerel basında hem yenilikleri hem de seçimlerin önemini anlatan makaleler yeralmıştır.[69]

---

surların yanıbaşında istikbalin mesuliyetlerini deruhte etmeye hazırlamak gerektiği tebarüz etmiştir.... Fakat, burada bir noktayı tekrar tebarüz ettirmek lazımdır: İkinci seçmenlerin reylerini istimal hususundaki dikkatlerini büyük rolü, ikinci seçmenler, Şefin tasavvurundaki ve milletin emelindeki Meclisin tamamı tamamına gerçekleştirebilmek için bilhassa fazla namzet gösterilen vilayetlerde reylerini kullanırlarken çok dikkatli, itinalı; idrakli bulunmalıdırlar..." Etem İzzet Benice; "Milli Şefin Beyannamesi" *Son Telgraf* (24 Şubat 1943) zikr. *Aym Tarihi*, No:111 (1-28 Şubat 1943) s. 79-80.

67 Kemal Turan, ise şunları yazar, "*Önümüzdeki Pazar memleket, fazla namzet olan yerlerde itimatlı seçimler yaparak, namzedi tam gösterilen yerlerde de reylerini kullanarak memleketin tek ve tarihi inkılap kadrosu ola Cumhuriyet Halk Partisi'ne ve onun Büyük Başkanına saygı ve itimadını gösterecektir.*" Kemal Turan, "Direktifler" *Ulus*, (25 Şubat 1943) zikr. *Aym Tarihi*, No:111 (1-28 Şubat 1943) s. 86-87.

68 Nevzat Güven, "Yeni Seçim" *Türk Sözü* (25 Şubat 1943) zikr. *Aym Tarihi*, No:111 (1-28 Şubat 1943) s. 89.

69 Örneğin İzmir'de ikinci seçmenleri dikkatli olmaya çağıran bir makalede şu satırları okumak olanaklıdır: "*...İkinci seçmen, tarihi inkılap partisinin kendisine uzattığı listede, bu defa da bir kaç fazla namzet görüyor: On beşe karşı yirmi... Bu hadise, bütün inkılaplarda millete önderlik etmiş olan Partinin, seçiminin rüştüne, siyasi terbiye ve medeni olgunluğuna tevcih ettiği kıymetli ve şerefli bir itimattır. Farkına varmadan, fikri ve siyasi bir olgunluk cemiyet hayatımız içinde geniş adımlarla ileri doğru açılmakta ve her gün millet topluluğunun idrakinde ışıklı bir başkalık doğmaktadır. Biz ırki ve ruhi seciyemizle tarihimizin sinesini dolduran bütün geleneklerimiz ve göreneklerimizle demokrat bir milletiz ve hürriyeti mutlak şekilde severiz. Fakat gene biz, hürriyetin ancak ve ancak bir nizam ve intizam, bir vahdet, bir saadet ve emniyet unsuru olmasını isteriz. Bu bizim, yaratılışımızın bir tezahürü, bir atalar mirasıdır... Bugünkü seçimde, ikinci seçmen olan vatandaşların mesuliyet ve vazifelerini idrak edeceklerine şüphe yoktur. Her şeyden önce düşünülecek cihet, bir kaç yüz veya bir kaç bin vatandaş namına rey verilmekte olduğu keyfiyetidir. Yani ikinci seçmen, yalnız kendisinin değil, binlerce vatandaşın reyini kullanmaktadır ve onun elindeki vekaletnamenin bir kudsiyet ve kıymeti vardır.... Dostluk, akrabalık, kardeşlik mevzubahis olamaz. Namzetlerin hepsi de şahsiyetleri itibariyle muhteremdirler ve ayrı ayrı kıymet ve meziyetleri vardır. Nitekim böyle oldukları içindir ki, Parti onları milletvekilleri namzet listesinde göstermiştir... İzmir, bu namzetler arasında kıymet ve şahsiyetleri, mazi ve vatanperverlikleri kendisince malum, bu mıntıkanın hayatını tanıyıp ihtiyaçlarına akıl erdirmiş ve erdirebilecek, onunla temaslar kurmuş ve kurabilecek, İzmir'i benimsemiş ve onu temsilde daha salahiyetli insanları seçmekle sevinecektir. Parti prensipleri, Milli Şefin emirleri ve genel sekreterliğin tebliğleri dahilinde, her düşünceden üstün olan; yalnız ve sadece Türk vatanı ve Türk mil-*

Mebusları Satılığa Çıkarıyorlar!

Kamuoyuna yansımasa da, seçilecek milletvekili sayısından fazla aday gösterilmesi, Tek-parti döneminin siyasal elitinde ciddi bir rahatsızlık uyandırmış, kendilerini beğendirmek için halkın ayağına gitmeyi "satılığa" çıkmak olarak değerlendirecek kadar seçkinci olduklarını kanıtlamışlardır Bazı milletvekilleri de Milli Koruma Kanunu ile Varlık Vergisi Kanunun yayınlanması ardından kendilerini halka beğendirmek çabasının çok zor olduğundan yakınacaklardır. Bir kısım milletvekili de İnönü'ye kendisini göstermek, gözüne girmek için çaba içine gireceklerdir. Faik Ahmet Barutçu'nun anılarındaki şu satırlar, dönem siyasal elitinin çok adaylı seçime bakışını gerçekten iyi bir şekilde özetlemektedir:

"Memleketin her tarafında ikinci seçmen intihabları bugün bitiyor. Mebus intihabının henüz hangi gün yapılacağı ve namzetlerin ne şekilde intihaba arz edileceği hakkında hiç bir malumat sızmış değildir. Geçen intihapta olduğu gibi intihaptan mebus namzetinden fazla olarak gösterilecek namzetler arasında bir yoklama yaptırılacak mıdır? İntihap dairesiyle alakası sadece o dairenin mebusluğunu üzerinde taşımaktan ibaret olan ve intihap dairesi halkından bulunmayan mebuslar yoklamanın mahsurlarını ve zamanın yapmağa müsait olmayan şartlarını mütemadiyen propaganda etmekle meşguldürler. Bir mebusun reisicumhura kadar isal edilen şu sözleri dikkate değer:

Osman Niyazi (Balıkesir, 20 seneden beri Balıkesir Mebusu) Harekatımda daima İnkılâbı ve Şeflerimi düşündüm. Bana şimdi git halktan rey iste demek, beni satılığa çıkarmaktır. Şef eğer beni satacaksa dellal eline vermeğe lüzum yoktur.

Bir mebus-Sadri Artım, Kütahya- Ben bir gazeteciyim. Şef son seyahatinde, Bursa'daki nutuklarında halkın, (yiyecek politikası konusunda) Cumhuriyet hükümetlerine beklenen yardımı yapmadığını söyledikten sonra, benim ne yazmış olacağımı tahmin edebilirsiniz. Şimdi bana o halktan rey alacaksınız demek ve beni onun takdirine arzetmek doğru olur mu?

Bir diğer mebus- Ziya Gevher, Çanakkale: -Milli Koruma Kanunu'nu ve Varlık Vergisini kabul eden bu Meclis, büyük mesuliyetlere angajedir. Hizmetleri nisbetinde mesuliyetleri de büyük olan bu Meclisin azası arasında esaslı tebeddülat beklenemez. Tebeddülata meydan verecek ve bilhassa intihap dairesi halkından olmayan mebusları müşkül durumlara düşürecek ihtimallere yer vermemek lazımdır."[70]

Propaganda Plakları: *"Birliğimizin temeli olan, aziz ve eşsiz büyük İnönü'nün emrinde ve etrafında çelik gibi durdukça"*

İlk kez 1939 seçimlerinde propaganda aracı olarak kullanılan taşplaklar, 1943 seçimlerinde yaygın olarak başvurulan bir yöntem olacaktır. Sayıları artan bu pro-

---

letidir. Bu seçim seçene de, seçilecek olana da mutlu olsun!" Orhan Rahmi Gökçe, "Mebuslarımızı Seçerken" *Anadolu* (28 Şubat 1943) [*Ayın Tarihi*, No:111 (1-28 Şubat 1943) s. 94-95].

70 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar Milli Mücadeleden Demokrasiye* 1. Cilt, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s. 611-612.

paganda plaklarının 3 tanesi özel arşivimizde bulunmaktadır. Seçim propagandası amacıyla CHP İstanbul İl Başkanlığının hazırladığı dört propaganda plağı, tren yolu üzerinde bulunan 26 ile gönderilmiştir. Bu plaklar gramofonlara konarak, meydanlarda hoparlörlerden halka dinlettirilmiştir.[71]

Bunlardan birinde ön yüzünde Suat Hayri Ürgüplü'nün, arka yüzünde ise Ahmet Halit Yaşaroğlu'nun seçimlere katılımı arttırmaya yönelik konuşmaları şöyledir:

Suat Hayri Ürgüplü-1943

Sevgili Yurttaş,

Yeryüzünde kalan tek mesut vatan, bizim öz ve aziz vatanımız, milletvekillerini seçiyor. Dört yıl önce, yine bu mesut vatanda, aynı vazifeyi şerefle başarmıştık. Dört yıldır büyük yangın, eşsiz felaket sayısız vatanlar milletler yıktı, ocaklar söndürdü. Aslan gibi milyonlarca vatan evladı, çağlayanlar gibi akan kanlarıyla dünyayı suladı. Medeniyetin bütün abideleri mahvoldu. İyilik ve insan sevgisi yerini, bela ve ölüme bıraktı.

Yurttaşlarım,

Sevgili vatanımızın etrafı kıp kızıl kan ve ateş dolu. Biz sağlam, dimdik, ayaktayız, mesuduz. Bu yangından bugüne kadar tesadüfle değil, milli birlikle kurtulduk. Bütün hayatı ve nasibi, koca tarih boyunca harp ve zafer olan Türk'ü tek kalp, tek insan, tek vicdan olarak demir gibi sağlam, kaynaşmış, uyanık gören dost saydı, düşman saydı. Birbirimize düştüğümüz çeşitli fırkalar, bin bir ihtiraslar peşinden koştuğumuz günlerde ne hale düştüğümüzü, neler kaybettiğimizi de biliyoruz. Milli birlikle, Milli Mücadelenin eşsiz mucizelerini yarattık. Bunun üzerine titreyelim. Kötülere, fena düşünceli ve korkak yüreklilere karşı daima uyanık olalım. Onları bizim gibi inanmış, sağlam yürekli, birleşmiş, birbirini seven yurttaş yapalım.

Sevgili Yurttaş,

Birliğimizin temeli olan, aziz ve eşsiz büyük İnönü'nün emrinde ve etrafında çelik gibi durdukça, bu yurda felaket gelmeyeceğine inanalım. Bugünün geçici dertlerine, yokluk ve sıkıntısına, Türk'e yaraşır mertlikle, büyüklükle dayanalım. O zaman daha mesut daha kuvvetli olacağız. Bunu bütün dünyaya bildirmek, milli birliğimizi göstermek için, milletvekillerimizi seçmek için, hepimiz sandık başına koşmayı, vatan borcu bilelim ve her sevgili yurttaşı da koşturalım. Medeni insanın en mukaddes hakkı ve vazifesi olan rey vermesi, kendi mümessilini seçmesi, milli hâkimiyetimizin temeli olan Büyük Meclisi kurması, bugün bütün milletlerin mahrum kaldığı, en büyük bayramdır. Varolsun Büyük Türk Milleti!

Ahmet Halit Yaşaroğlu-1943

Sayın yurttaş,

Yurdumuzda mebus seçimine başlanıyor. Önce ikinci seçmenler ayrılacak ve bu seçim 20 Şubat Cumartesi akşamı bitmiş olacaktır. Bundan sonra ikinci seçmenler, mebus seçimine davet olunacaktır.

---

71 Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma* (1923-1945), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 157.

Yurttaş,

Atatürk'ün bayrağı altında toplanan Türk Milletinin istiklal ve yükseliş yolundaki azminin timsali olan Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin en yüksek eseridir. Her Türk'ün mebus seçimiyle ilgili olması da Milli Şef İnönü'nün yüksek işaretleri cümlesindendir. Milli Şef İnönü diyor ki: "Milletin murakabesi, idare üzerinde hakiki ve fiili olmadıkça ve böyle olduğuna milletçe kanaat gelmedikçe, halk idaresi vardır denilemez. Milletin hâkimiyeti ve murakabesi, fertlerin millet işleri ve memleket idaresi için rey'ini vermesi, sözünü söylemesi ve beğendiği işleri yapan hükümete, itimadını göstermesiyle hakikat olur."

Yurttaş,

Milli Şef, yirmi yıldan beri, büyük başarılarıyla milleti sevindiren, bütün dünya harp kasırgaları arasında yanıp tutuşurken, yurdumuzu sulh-u-sükûn içinde yaşatan ve cihanı hayretlere düşüren Türk hükümeti için, Atatürk rejiminin hükümeti için, rey'ini istiyor, itimadını arıyor.

Yurttaş,

Milli Şef, seni elbirliğine çağırıyor. Gönlünü sana açıyor. Elini sana uzatıyor. Sen de gönlünün bütün açıklığı ile koş. Sözünü söyle, rey'ini ver. Şefine, hükümetine, partine inanını göster. Bu itimat hükümet için büyük kuvvet olacak. Çünkü bütün milletin gönül birliğini ve el birliğini gösterecektir. Hükümet de buna dayanarak, memleket içinde yeni başarılara başvuracaktır.

Yurttaş,

Cumhuriyet Halk Partisi, memleketin en seçkin ve değerli evladından, bir namzet listesi hazırlamıştır. Sayın halkımıza sunulacak bu listede, adları görülecek vatandaşlar, Partiye, rejime bağlıklarıyla, memlekete hizmetleriyle, irfan ve karakterleriyle tanınmış yurttaşlardır. Bu yurttaşların halkımızın da arzusuna uygun olduğuna eminiz.

Yurttaş,

Milletler ancak birliklerinin sağlamlığına ve kuvvetine göre itibar görürler. Harp içinde sulh ve sulh içinde savaş, birliği gösteren bu sesin kuvvetiyle olur.

Yurttaş,

Pazartesi başlayacak olan seçime iştirak et, bu seçim günlerinin milli bayramlardan olduğu hatırla. Vatana karşı vazifeni yap. En aziz hakkını kullan. Sana en yakın sandığa rey'ini atmayı unutma!"

Seçkinler Meclisi

Ülke genelindeki 455 milletvekilliği için 539 aday gösterilmiştir.[72] 1939'da 428 olan Büyük Millet Meclisi üye sayısı 463 olmuştur.[73] Seçimler Sonucunda 139

---

72 Koçu rakamı 458 olarak verir. Reşat Ekrem Koçu, "Türkiye'de Seçimin Tarihi 1877-1950" *Tarih Dünyası* No:7 (15 Temmuz 1950) s. 301-302. Koçak seçilecek Mebus sayısını 455 olarak verir.

73 Asım Us, 1930-1950 *Hatıra Notları Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları*, Vakit Matbaası, İstanbul, 1966, s. 563-564 Koçak bu rakamı 455

milletvekilliği, yaklaşık olarak Meclisin 1/3'ü yenilenmiştir. Bu dönemde de müstakil adaylar seçilmiştir. 1935 ve 1939 seçimlerinde müstakil olarak seçilen Afyon'dan Berç Türker (Altıncı Devre Afyon Mebusu) ve Eskişehir'den İstamat Özdamar (Altıncı Devre Eskişehir Mebusu) yeniden seçilmişlerdir. Ancak daha önceki iki seçimde müstakil olarak katılan ve Meclise giren Ankara'dan Dr. Taptas ve Niğde'den Abravaya Marmaralı aday olmamışlardır. Onların yerine Ankara'dan Mihail Kayaoğlu (İstanbul Avukatlarından) -Ankara ve Niğde'den Avram Galanti Bodrumlu (Profesör) müstakil olarak seçilmiş ve Meclise girmişlerdir. Meclis'e 5 de çiftçi milletvekili seçilmiştir. Hasan Akdoğan (Yozgat Karacalar Köyünde Çitçi)- Çorum, Mehmet Edip Ağaoğulları (Edirne'de Çiftçi) - Edirne, Hasan Kişoğlu (Elazığ'da Çiftçi) - Elazığ, Ali Şelhum Devrim (İskenderun çiftçilerinden) - Hatay ve Kemal Sayın (Malatya çiftçilerinden) - Malatya.

1943 yılında oluşan TBMM, bir seçkinler meclisi olarak adlandırılır. Bu dönemde İsmail Hakkı Baltacıoğlu (A.Ü. D.T.C.F. Profesörü), Ali Kemal Yiğitoğlu (Yüksek Ziraat Enstitüsü Profesörlerinden), Hıfzı Oğuz Bekata (İktisat Vekaleti İş Müfettişi), Hikmet Turhan Dağlıoğlu (Lise Öğretmeni), Tahsin Banguoğlu (A.Ü. D.T.C.F. Doçenti), Hasan Şükrü Adal, (Siyasal Bilgiler Okulu İdare Hukuku öğretmeni), Hıfzırrahman Raşid Öymen (Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmenlerinden), Dr. İbrahim Tali Öngören (Diyarbakır Halkevi Reisi), Behçet Kemal Çağlar (Şair), Yavuz Abadan (Ankara Üniversitesi Profesörlerinden), Necmi Osten (Siyasal Bilgiler Okulu Doçentlerinden), Hasene Ilgaz (İstanbul C.H.P. Vilayet İdare Heyeti azasından), Celal Esat Arseven (Güzel Sanatlar Akademisi Profesörlerinden), Dr. Galip Ataç (Radyoda Evin Saati müellifi), Vehbi Sarıdal (Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu Profesörlerinden), Esat Çınar (İzmir Atatürk Lisesi Edebiyat Öğretmeni), Hamdi Çelen (Ankara Hukuk Fakültesi Profesörlerinden), Tezer Taşkıran (Ankara Kız Lisesi öğretmenlerinden), Dr. Fahri Ecevit (Divanı Muhasebat azasından), Ömer Bedreddin Uşaklı (Mülkiye Müfettişi), Dr. Sadi Irmak (İstanbul Üniversitesi profesörlerinden), Ahmet Hamdi Tanpınar (İstanbul Üniversitesi profesörlerinden), Lutfi Ülkümen (Yüksek Ziraat Enstitüsü doçentlerinden), Feridun Osman Menteşoğlu (İstanbul'da gazeteci), Tahsin Bekir Balta (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Okulu profesörlerinden), İsmail Habip Sevük (Galatasaray Lisesi Edebiyat öğretmeni), Refik Ahmet Sevengil (İstanbul Daimi Encümeni azasından), Suut Kemal Yetkin (A.Ü. D.T.C.F. estetik profesörü), gibi isimlere rastlanmaktadır. Ancak Ziya Gevher Etili, Abidin Daver, Etem İzzet Benice, Yunus Nadi, Ali Canip Yöntem, Raif Dinç, Yahya Kemal Beyatlı ve Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi isimler ise aday gösterilmediklerinden Meclise girememişlerdir.[74] Müstakil Gurup üye sayısı 21'den 35'e çıkarılmıştır.

---

milletvekili olarak gösterirken, Koçu, 458 olarak verir. Reşat Ekrem Koçu, "Türkiye'de Seçimin Tarihi 1877-1950" Tarih Dünyası No:7 (15 Temmuz 1950) s. 301-302, Goloğlu da 455 olarak vermektedir. Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi* (1939-1945), Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 193.

74 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi* (1838-1945), Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s. 332.

Seçimlerin ardından CHP Genel Sekreteri ve Bilecik Mebusu Mahmut Şevket Esendal partililere, Halkevlerine, basına teşekkür eden bir yazı göndermiştir.[75] Ayrıca seçimler bitince CHP Genel Sekreteri adına Kırklareli milletvekili Nafi Kansu imzasıyla CHP Bölge Müfettişlerine gönderilen yazıda şu istek vardır: "*Son mebus seçiminde fazla Parti namzedi gösterilen Vilayetleriniz içinde şu veya bu namzet leh ve aleyhinde açık veya gizli propaganda yapılmış mıdır? Yapılmış ise ne gibi ve ne şekilde yapılmıştır? Gelecek seçimler için faydalanılmak üzere bizi aydınlatmanızı rica ederim.*"[76]

Tablo II - 1943 Seçimlerinde İllerde Seçilecek Milletvekili ve Aday Gösterilen Milletvekili Sayıları

Vilayet	Mebus Sayısı	Gösterilen Aday Sayısı	Fazladan Gösterilen Aday Sayısı
Afyon	8	10	2
Amasya	4	5	1
Ankara	15	19	4
Antalya	7	8	1
Aydın	7	8	1
Balıkesir	13	16	3
Bolu	7	8	1
Bursa	12	14	2
Çanakkale	6	8	2
Çankırı	5	6	1
Denizli	8	9	1
Diyarbakır	6	9	3
Edirne	5	8	3

75 "*1-Son altı ay Parti kongreleri, Belediye ve Vilayet Umumi Meclis seçimleri ve nihayet Mebus seçimi gibi gerek partimizin ve gerek Partimizin bağrından doğan hükümetimizin çalışma mekanizması için en hararetli bir faaliyet devri olmuştur.*
2-Kayıtsız, şartsız millet hakimiyetinin en belirtili ve gösterili bir devri olan bu altı aylık sürekli çalışma safhasının devamı müddetince en küçük idari birlikten merkeze kadar Parti ve hükümet teşkillerinin her kademesinde gördüğümüz ahenkli el birliği, gerçekten öğülecek ve öğünülecek bir değerdedir. Bunu şükranla anmayı vazife bilirim.
3-Parti teşkilatımızla Halkevlerimizin devamlı çalışmaları sayesinde halkımızın politik ve kültürel alanda göstermeğe başladığı yüksek kabiliyeti gurur ve iftiharla anmak da bizim için ödenmesi vicdana huzur veren bir borçtur.
4-Türk basınının her ulusal işte olduğu gibi, bu önemli seçim devrelerinde gösterdikleri şuurlu beraberlik de şükran ve takdire layık değerdedir.
5-Bu tamimin ocaklara kadar bütün teşkilat arkadaşlarımıza ulaştırılmasını rica eder, sevgi ve saygılar sunarım..." CHP Genel Sekreterliği Sayı:1/2416 ve 11.3.1843 tarihli yazısı" *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 74.

76 "CHP Genel Sekreterliği Sayı:1/2418 ve 25.3.1843 tarihli yazısı" *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı 1 İkinci Kanun 1942 den 31 İlk Kanun 1943 Tarihine Kadar* Cilt:20, Ankara, 1944, s. 75.

Elazığ	5	6	1
Erzurum	9	11	2
Eskişehir	5	7	2
Gaziantep	8	9	1
Hatay	6	7	1
İçel	7	9	2
İstanbul	23	31	8
İzmir	15	20	5
Kayseri	9	11	2
Kocaeli	10	11	1
Konya	15	18	3
Kütahya	10	12	2
Malatya	11	13	2
Manisa	12	16	4
Muğla	5	7	2
Muş	1	1	0
Niğde	7	8	1
Ordu	8	9	1
Rize	6	8	2
Samsun	9	12	3
Seyhan	9	11	2
Sivas	12	13	1
Tekirdağ	6	8	2
Tokat	8	9	1
Yozgat	7	8	1
Zonguldak	9	10	1
Toplam			78

Sonuç Yerine: Tek Dereceli Seçimler ya da *"Zigana Dağı'nın Üzerine Portakal Ağacı Dikmek!"*

Birinci Meclisin İkinci Gurup önderlerinden Hüseyin Avni Ulaş, Osmanlı döneminden başlayarak 1946'ya kadar geçen iki dereceli seçimleri şu cümlelerle değerlendirmekte ve eleştirmektedir.

"Altmış sene evvel meb'us intihabı hakkındaki kanunu muvakkat bu güne kadar devam etmiştir. Anayasa da dahil olduğu halde, bütün kanunların değişmiş olmasına rağmen istibdad devrinin hürriyete zincir vuran bu intihap kanununun değişmemesi şayanı mütalaadır. Meb'us intihabında mevkii iktidarı elinde tutanlar, Belediye seçimi ile temel atar, bu teşekkülden sonra aynı kuvvete istinat eden [seçim] teftiş heyetleri vücuda getirilip, bunlar vasıtasıyla ikinci seçmenler seçilir. Artık milli irade bunların bazicesi olurdu. Meşrutiyet tarihimizde üç inkılabın meydana getirdiği devrelerde halk hakimiyeti ile kudretli meclisler doğmuştur. Bunlardan birincisi 1293 [1877] meclisi, ikincisi 1324 [1908] inkılabı üzerine yapılan seçim ve üçüncüsü Birinci Büyük Millet Meclisi. Bu meclisler irade-i milliyenin hakiki tecellileridir. Diğer intihaplarda iktidar mevkiinin muhafazası hırsı ile türlü tazyik ve cebir yapılarak, halk bizar edilmiş, bu intihap hakkından vazgeçirtilicek kadar gevşetilmiştir. Halk bu intihap heyecanını tek parti zihniyetinin, kuvvet istimali ve bilhassa tanımadığı, bilmediği kimselere, parti disiplini icabıdır diye rey verdirilmesi yüzünden kaybetmiştir...

Biz milletimizin en mukaddes hakkı olan reyine hürmet göstererek, geçmişteki ce-

bir, tazyik ve hile yollarından içtinap edilmesini tavsiye ederiz. Eğer bunlar tekerrür ederse İnönü'nün işaret ettiği zaafa [partinin zayıflamasına] bir kaç ay içinde yeniden kavuşmuş olacağız. O zaman bu külfetler abesle ifade olunur ve beklenen netice hasıl olmaz. Yeniden fesih zarureti kendiliğinden meydana gelir. Bu tecrübe de medeni varlığımıza iyilik getirmez. Köylere kadar rey sandıklarını, belediye heyetleriyle, jandarma götürecek ise, hiç eziyete lüzum yoktur. Hürriyetine sahip olarak, bitaraf murakabe ve nezaret altında reylerin istimaline imkan verilmez ise, sandığı taşıyacak mahluka şimdiden acırım.

Bir taraftan (A) dan (Z) ye kadar idare-i devlet, yani devlet riyasetinde bulunan parti başkanı ve parti reisi vekillinde bulunan Devlet Başvekili ve devlet teşkilatına isnat eden parti müntesibini ve vali, kaymakam, nahiye müdürü, muhtar, polis, jandarma ve bekçilere kadar, merasimi mahsusa ile dehşet ve heybeti ile arzı endam ederken, karşısında hiç bir istinatgahı bulunmayan, tek başına, okuyup yazmaktan aciz, hazır listeleri sandığa atmakla mükellef bulunan köylünün ve mahallelerdeki ahalinin, münasebetlerini kıyas edelim.

Cumhuriyet ifade olunduğu günden beri, cumhuriyetin icapları olan, parti kurulmalarına imkan vermeyen ve karşılıklı taahhütlerle, kayd-ı hayat şartıyla, değişmez, başkan ve değişmez meb'us mukavelesiyle devam edip, bugün yalnız sözünü kaldırıp, özünü muhafaza edeceğini birinin feryad etmesi diğerlerinin alkışlaması ile, tecdit olunan bu akdin manasını anlamayan bu memlekette kimse yoktur..."[77]

Tek dereceli seçim yöntemi 1931 yılında da gündeme gelmiş 11 Mayıs 1931'de toplanan CHP'nin 3. Büyük Kongresinin ilk oturumunda Fırka Umumi Reis Vekili İsmet Paşa tarafından Umumi Riyasetin Beyannamesi'nde bir sonraki seçimlerin hem bir dereceli hem de kadınlara siyasal hakları verilmiş olarak yapılacağı bildirilmiştir.[78] CHP'nin 18 Mayıs 1931'de kabul edilen yeni programında, Fırkanın tek dereceli seçimleri uygulamasının en yüksek emeli olduğu belirtiliyor, ancak iki dereceli seçimle daha iyi bir sonuç alındığı dile getiriliyordu.[79] Programda yer alan tek dereceli seçim emeli yaklaşık 15 yıl sonra, kadınlara oy hakkı verilmesi ise 4 yıl sonra gerçekleşecektir.

CHP'nin otoriter kanadı, tek dereceli seçim tartışmalarından rahatsızdır. Gerçekten de 4 yıl sonra, 1935'teki 4. CHP Kongresinde durum değişmiştir. Recep Peker, 1935'te Parti programının konuşulmasından önce, prensiplerin ana çizgilerini aydınlatmak üzere uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın sonlarına doğru, CHP'nin seçim sistemi ile ilgili görüşlerini de açıklamıştır. Peker, başka ülkeleri taklit ederek alınacak tek dereceli seçim sistemini "Zigana Dağının

---

77 Mehmet Ulaş, *Hüseyin Avni Ulaş'ın Son Yılları*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1952, s. 15-17 ve Mehmet Ulaş, *Bazı Siyasi Hatıralar*, Turan Matbaası, İstanbul, 1970, s. 12-14.

78 "C.H.F. Umumi Riyasetinin Beyannamesi" *Ayın Tarihi* No:86 (Mayıs 1931) s. 7564.

79 "*Bir dereceli intihabı tatbik etmek yüksek emellerimizdendir. Ancak vatandaşı, intihap edeceğini tanıyabilecek vasıflar, şartlar ve vasıtalarla mücehhez kılmak lazımdır. Bunun temini hususundaki mesainin matlup neticeyi vereceği güne kadar vatandaşı, yakından tanıdığı ve emniyet ettiği insanları intihap etmekte serbest bırakmağı demokrasinin hakikî icaplarına daha uygun buluruz.*" C.H.F. Üçüncü Büyük Kongresi *Ayın Tarihi* No:86 (Mayıs 1931) s. 7587.

üzerine portakal ağacı dikmek" olarak yorumlamıştır:[80] CHP'nin 4. Kurultayında değişiklik yapılarak 1931'deki Kongrede "bir dereceli seçimin yüksek bir hedef olduğuna" dair hüküm kaldırılmıştır. Tek dereceli seçim yerine, ülke şartları dikkate alındığında demokrasinin gereklerine en uygun seçim sistemi olan iki dereceli seçimin uygulanacağı hükmü konmuştur.[81]

Dönemin anayasa hukukçuları da iki dereceli seçimin tahsilin pek ilerlemediği memleketler için daha uygun olduğunu ileri sürmüşlerdir:

"Vasıta ile intihap [iki dereceli seçim] milli hakimiyet esasına mugayir değildir. Vasıta ile intihap daha evvel umumi bir tasfiyedir... Muhakkaktır ki vasıta ile intihap, mebusların daha güzel, daha iyi bir süzgeçten geçmelerini mucip olur, intihap mücadelelerini azaltır, düşüncesiz sürüklenmelere mani olur. Tahsilin pek çok ilerlemediği memleketlerde iki dereceli, yani vasıtalı intihap usulü daha muvafıktır."[82]

Atatürk de Türkiye için iki dereceli seçim sisteminin daha uygun olduğunu, böylece daha isabeti ve adilane sonuç alınacağını düşünmektedir.[83]

Benzer şekilde, iki dereceli seçimin gerekliğinin yanı sıra neden tek bir partinin gerekli olduğunu, dönemin anayasa hukukçularından Vasfi Raşid Sevig'e şöyle anlatır:

"Cümhuriyet terakkiperver fırkasının dağıtılmasından ve serbest fırkanın infisahından sonra inkılâbı yapan Cümhuriyet Halk Fırkası tek fırka olarak kalıyordu. Terakkiperver ve Serbest fırkaların teşekküllerinden alınan neticeler ve dersler, bize inkılâp yapan halk fırkasının esas prensiplerinin bütün efkârı umumiyece benimsenmesi lâzım ge-

---

80 *"Yeni programa göre de Türkiye'de seçim iki dereceli olacaktır. Biz saylav seçimini bir dereceli yapmak yolundaki samimi emelimizi bundan evvelki programda kaydetmiştik. (yurdun genel şartlarına göre) iki dereceli intihab sistemine devam edeceğimizi söylüyoruz. Günün haline göre seçici, saylav namzedinin şahsı hakkında hiç bir fikir edinmiş değildir. Bir yurddaşı hiç tanımadığı, bilmediği ufuktan gelmiş bir ses üzerine, bir isim üzerine evet, hayat [hayır olacak!] demeğe sevkediş mi daha demokratiktir yoksa şahsını tanıdığı ikinci kademede insanlar seçip de onlara (biz size güveniyoruz, reyimizi veriyoruz siz de adımıza olarak güvendiklerimize verin onlar Kamutaya gitsin) demek mi daha iyidir?*
Arkadaşlar! İsviçre'de referandum sistemi vardır. Millet toplanır ve kanuna reyini verir. Elbette demokrasinin en ileri tatbikatı budur. Mesela Fransa bunu neye yapmıyor. Elbette İsviçre'nin şartlarına uyan bu usulün Fransa'da tatbik imkânı bulunmuyor. Biz de kendi şartlarımıza göre bugün ondan bir fazla derece ile seçimi yapmak vaziyetinde bulunuyoruz.
Demokrasi bir nas, bir ayet değildir. Bir ruh, espri ve bir manadır. Yapılan işler akıl denilen bir süzgeçten geçirildikten sonra muhit denilen bir icaba uydurulduktan sonra tatbik edilirse fayda verir, kök tutar. Zigana dağının üzerine portakal ağacı dikilmez." C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayında R.[ecep] Peker'in Söylevi (Parti programının konuşulmasından önce Prensiplerin ana çizgilerini aydınlatmak üzere söylenmiştir.) Ankara 13.V.1935 [Yy:yy,ty)] s. 35-36.

81 Partinin Dördüncü Büyük Kurultayında onaylanan C.H.P. Programında *"Birinci Kısım: ... 4-Kamusal Haklar" alt başlığının "c bendi"nde seçim hakkında şu madde yer alır: "Seçim: Saylav seçimi kanunu yenilenecektir. Yurdumuzun genel şartlarına göre, vatandaşı, yakından tanımakta olduğu ve inandığı şahısları ikinci seçmen olarak ayırmakta özgür bırakmağı ve saylav seçimini bu yönden yapmağı demokrasi gereğine en uygun buluruz." C.H.P.Programı Partinin Dördüncü Büyük Kurultayı Onaylamıştır Mayıs 1935,* Ulus Basımevi, Ankara, (1935), s.5.

82 Osman Nuri Uman, *Esasiye Hukuku (Ana Yasa Hukuku)*, Ankara Basım ve Cild Evi, Ankara, 1939, s. 104.

83 Hilmi Uran, *Hâtıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1959 s. 398.

lecek yegâne prensip olarak mevcut kalması lüzumunu isbat eyledi. Altı okun teşkilâtı esasiye programına girmesiyle de Halk Fırkası prensipleri devlet tarafından da kabul edilmiş ve gerçekleştirilmiş prensipler olarak tecelli eyledi. İnkılâp yapan parti ve o inkılâptan doğan devlet aynı prensipleri taşıyor ve tatbik eyliyordu. Böylece devletin prensiplerinin müstevdaı olan parti devlet ile gayri kabili fesih bir surette bağlanıyordu. Bir devlette müteaddit fırka olur ve her birinin iktidar mevkiine gelebilmesi imkânı mevcut bulununca, bu fırkalardan hiç biri devletin içinde devlete (dar manada) müsavi bir uzviyet olmağı iddia edemez. Müteaddit fırka demek müteaddit efkârı umumiye demektir. Fırkaları kaldırmak efkârı umumiyenin taaddüt ve teşettütüne mani olmak ve halk birliğini muhafaza etmek olur. Ortada tek bir fırka bulununca halka yalnız tek bir fikrin taşınmasına ve beslenmesine müsaade olunuyor demektir. Devletin kanaatini teşkil eden o tek fikri taşıyan tek fırkanın da, kabul edilmiş olan tek kanaatin efkârı umumiyede muhafazası ve etrafa tamimi vazifesiyle mükellef bir uzviyet olarak devletin içine girmesi lâzım gelir... Memleket, Atatürk'ün demiş olduğu gibi mütesanit bir vahdete muhtaçtır."[84]

Dönemin bazı yazarları daha da ileri giderek, partili bir sisteme karşı çıkacak siyasal sistemin partiden arındırılması gerektiğini önerecektir. Adını tam koymasalar da "korporatist" bir siyasal sistemin ve mesleki temsile dayanan bir parlamentonun olmasından yanadırlar ki buna da "Birlikler Birliği yahut Halk Birliği" adını vermektedirler.[85]

Tunaya, tek-parti dönemi boyunca, Cumhuriyet Halk Partisi'nin nüfuzu altında kalan seçimlerde, tek aday karşısında kalan seçmen ve kamuoyunun seçimleri "lakaydi" ile karşılamış olduğunu ve bu nedenle seçimlerin uzun süre "terbiyevî" bir işlev dahi görmediğini belirtmektedir. Ancak yine CHP'nin bazı genel ve ara seçimlerde birden fazla aday göstererek veya hiç aday göstermeyerek seçmeni serbest bıraktığı zamanlarda, seçmenlerin seçimlere ciddi bir ilgi gösterdiğini ve bu tür seçimlerin, seçmeni çok-partili hayata hazırlayıcı bir rol üstlendiğini belirtmiştir.[86]

---

84 Vasfi Raşid Sevig, *Türkiye Cumhuriyeti Teşkilâtı Esasiye Hukuku Cild I Teşkilâtı Esasiyeye Başlangıç-Siyasal Doktrinler-Kemalizm Parti ve Devlet*, Ulus Basımevi, Anakara, 1938, s. 269-270.
85 M. Hulûsi [Conk], *Kurtuluş Yolunda Siyasi Kanaatlerim Nereye Gidiyoruz? Salâh ve Saadet Yolu Fırkacılıkta ve Tefrikada Değil, Birlikte ve İttihattadır*, Bilgi Matbaası, İzmir, 1931, s. 54 ve devamında bu konu ayrıntılı olarak işlenmiştir.
86 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s. 547.